

DOĞU TÜRKİSTAN'IN

صوت تركستان الشرقية

SESİ

Voice of Eastern
Turkistan

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI YAYINI
3 Aylık İlmî Kültürel Dergi

2000 — 58

**11 Ekim 1999 tarihinde yapılan Doğu Türkistan'da
İnsan Hakları İhlalleri Sempozyumu
ve
II. Doğu Türkistan Milli Kurultayı'na katılan delegeler**

Doğu Türkistan Milli Kurultayı'ndan görüntüler.

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

YIL 15 CİLT .15 No. 58 1998

BASKI TARİHİ : ŞUBAT 2000

Kurucusu
İsa Yusuf ALPTEKİN

İmtiyaz Sahibi
M. RIZA BEKİN

Yazı İşleri Müdürü
HAMİT GÖKTÜRK

Türk Lehçeleri Sorumlusu
ABDULHEKİM İLTEBİR

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Mehmet Saray
Prof. Dr. S. Mahmud Kaşgarlı
Dr. Yakup Buğra
Dr. Erpolat Dönmez
Abdulhamit Avşar

ABONE ŞARTLARI
Yurt içi (Yıllık): 4.000.000 TL.
Yurt dışı (Yıllık): 20 USA (40 DM)

BANKA HESAP NUMARASI
Akbank Yusufpaşa Şb. İst.
832-601 DHM

İDARE YERİ
Doğu Türkistan Vakfı
Kültür Merkezi
Dedeefendi Cad. No:4
(Sadrazam Nevşehirli Damat
İbrahim Paşa Medresesi) 34470
Şehzadebaşı - İstanbul - Türkiye

Tel: 526 35 76 - 526 08 55
Fax: (0212)526 09 72

Dergide yayınlanan yazılardaki
görüşler yazarına aittir. Doğu Türkistan
Vakfı'nı bağlamaz.
Dergideki yazı ve resimler kaynak
gösterilerek kullanılabilir.

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI YAYINI

İÇİNDEKİLER (Contents)

Sunuş;
M .Rıza Bekin 3

*D.Türkistan'da İnsan Hakları
Sempozyumu ve 2.Doğu
Türkistan Milli Kurultayı yapıldı.* 5

*Erzurum'da Doğu Türkistan
Günleri* 11

*Doğu Türkistan'ın Türk
Dünyasındaki Önemi
Dr.Baymirza HaYİT* 15

*Doğu Türkistan Üzerine
Muzaffer Özdağ* 25

*21.Yüzyıl Devlet Stratejisin-
de Doğu Türkistan'ın Yeri
Doç. Dr .Timur Kocaoğlu* 29

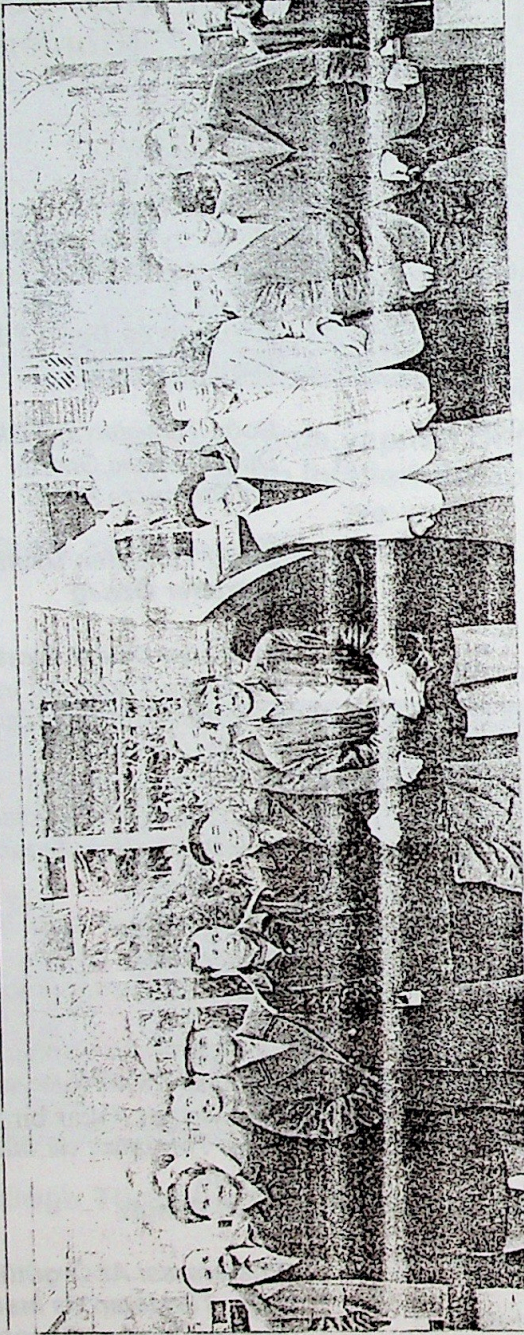
*X-XIII. Yüzyıl Uygur
Vasikalarında Kişi Adları
Doç.Dr.Ebulfez. Amanoğlu* 33

*Çağdaş Uygur tarihi Romanla-
rında Azatlık Teması
Doç.Abdulhekim İltebir* 40

*Bir Müslüman Topluluğun
Yeniden Keşfi(K.Wyeer)
Abdulhamit AVŞAR* 49
*Doğu Türkistan'da Din
Sorunu
İsmail Cengiz* 51

*Uluslararası Af Örgütünün
Doğu Türkistan'da İnsan
Hakları İhlalleri Raporu
Hamit GÖKTÜRK* 62

ilerlemiş yaşına rağmen elimdeki ay yıldızlı gök bayrağı dalgalandırmak duygulandırdı gözlenen Barut Hacı "Memleketimde bir gün bu bayrağın özgürce dalgalanacağı günü görebilsem ne mutlu bana" dedi.

Türkistanlı'nın sessiz çılgılığı

İSTANBUL -Doğu Türkistan Vakfı, 10 Aralık İnsan Hakları Günü sebebiyle Sultanahmet'te yaptıkları toplantıda, insan haklarını ihlal edenleri protesto ettiler. Doğu Türkistanlılar'ın efsanevi lideri İsa Yusuf Alptekin'in adını taşıyan parkta toplanan yaklaşık 50 kişi, Doğu Türkistan davası için şehit düşenler anısına bir dakikalık saygı duruşunda bulundular. Doğu Türkistan Vakfı Genel Sekreteri Hamit Gökürk, insan haklarının ihlalinin Çin'de hâlâ devam ettiğini belirterek, "Biz haklı davamızı sonuna kadar götürmekte gayretliyiz."

Cinliler haklı davamızdan vazgeçmemiz için bizi birbirimize düşman etmek istiyor. Dün olduğu gibi bugün de, biz hep birlikte ortak kararlar doğrultusunda hareket edersek kimse bizi haklı davamızdan vazgeçiremeyecektir" dedi.

"Adaleti savunmayanlar ve insan haklarını ihlal edenler, adaleti savunamazlar" diyen Gökürk, "Bugün Çeçenistan'da devam eden savaşta binlerce suçsuz insan yok edilmektedir. Masum, suçsuz ve çaresiz insanları katledenlerden bir gün hesap sorulacaktır" diye konuştu.

● **ALIMCAN DÜRSÜN**

TÜRKİYE 11.12.1999

Sunuş

Değerli Okuyucular ;

Dergimizi ; bir süre, siz değerli okuyucularımıza sunamamanın derin üzüntüsü içinde idik.

21. yüzyıla; tekrar sizlerle birlikte olabilmenin sevinci ve mutluluğu içinde giriyoruz. Bu yeni yüzyıla açılan dönemin ; var olabilme mücadelesi vermekte olan mazlüm Doğu Türkistanlı Kardeşlerimize insanca yaşayabilme hakkına kavuşma imkanı vermesi dileği ile yeniden karşınızdayız.

Doğu Türkistan davasının sesi olarak ; 1984 yılında 4 dilde (Türkçe, Arapça, İngilizce ve Uygur lehçesi ile) yayın hayatına başlamış olan dergimiz mealasef son yıllarda imkansızlıklar nedeniyle yayınımda aksamalar olmuş, Türkçe dışındaki nüshalarına son vermek zorunda kalınmıştır.

Bu aksamalar, zaman zaman siz değerli okuyucularımız tarafından da gürdeme getirilmiştir. Sizlerin bu içten ilgisi her zaman bizlere yeni bir güç, heyecan ve çalışma azmi vermiştir.

Siz vefakar ve kıymetli okuyucularımızın dergimize, dolayısıyla Doğu Türkistan davasına olan içten ilgileriniz için minnet ve şükranlarımızı sunmayı bir borç biliriz .Yayınımdaki bu aksamalardan dolayı da engin anlayışınıza sığınıyoruz.

Geçtiğimiz yıllarda ülkemizde ve dünyada Doğu Türkistan ile ilgili çok önemli olaylar olmuş, hayatı değerinde konular gündeme gelmiştir.

Bunlardan, Türk tarihini inkar niteliğinde ifadeler içeren 23.12.1998 tarih ve 36 sayılı Başbakanlık genelgesi muhaceretteki ve yurt içindeki Doğu Türkistanlıları manen yıkmıştır.

Çin yönetiminin insanlığa karşı ağır bir suç niteliği taşıyan , Doğu Türkistan Türklerini tümü ile imhaya amaçlayan icraatlarını tasvip ve büyük Han şövenizmine dayalı, tarihi tahrip ve inkar niteliğindeki iddialarını kabul niteliği taşıyan ifadeler, sadece Doğu Türkistan kökenli mazlûmları değil, Tüm Türklüğü ve insanlık onuruna sahip her kişiyi üzecek mahiyettedir.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin büyük bir güç olan Çin Halk Cumhuriyetinin açık veya kapalı düşmanlığına nedef olması, Türk - Çin ilişkilerinin bozulması elbette istenemez. Ancak, Doğu Türkistan'ın tarihten ve beşeri coğrafyadan silinmesini amaçlayan büyük kapsamlı bir jenosid ve asimilasyon olayına seyirci olmakla kalmayıp, tasvipkar bir tavır almanın, öyle bir ifade kullanmanın ağır bir hata olacağı ve ilgililer için büyük bir vebal yaratacağı açıktır. Anılan genelgenin ifade şeklindeki hatalar ilgililer için bazı yerlerde hatalı yorumlar ve uygulamalara yol açtığı esef ve kaygı ile müşahede edilmektedir. Genelgenin, ilgili

makamlarca bu yönden gözden geçirilerek , hatalı işlemlerin önlenmesini diliyoruz.

Batı Türkistan'a komşu Soydaş Cumhuriyetlerin; Çin Halk Cumhuriyeti ile bölgede barışı koruma ve iyi komşuluk ilişkiler kurma gayretini yadırgamıyoruz.

Ancak, bu emel ve politika bir milletin topyekün imha cinayetine, insanlığa karşı işlenen cürüme seyirci ve tasvipkar tutum alma gaflet ve ayıbına dönüşmektedir.Çin yayılışının, Doğu Türkistan'ın yutulup eritilmesi ile son bulmayacağı bilinmelidir.

Sömürge çağının, ırkçı hegomenya döneminin bütün dünyada son bulmaya yöneldiği bu safhada Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi,Doğu Türkistan'ı siyasi tarih ve coğrafyadan ve insanlık hafızasından ebediyen silmek için ülkeyi Çin'e katıp çinlileştirmek amacı ile ;Doğu Türkistan'ın asıl sahiplerine karşı geniş kapsamlı bir jenosid planını uygulamaya koymuş bulunmaktadır.

Tüm insanlığı ilgilendirmesi gereken,insan hakları ve evrensel hukuk yönünden elem verici bu acıklı durum, dünya kamu oyunun bilgisine ulaşmamıştır ve ulaştırılmamıştır.

Hür ve medeni ülkelerdeki Doğu Türkistan diasporası bir Milli Kurultay oluşturmuştur.Mazlum Doğu Türkistan halkının maruz kaldığı ve gündün güne ağırlaşan soykırım uygulamalarını , ırkçı bağnazlığın elim tezahürlerini Milli

Kurultayımız imkanları ölçüsünde bilgilerinize sunacaktır.

Milli Kurultayın oluşması, Münih'te Uluslararası düzeyde yapılan Doğu Türkistan'da İnsan Hakları İhlalleri sempozyumunda Kıt'a Çin'i Demokratik Hareketi ile yapılan görüşmeler, Erzurum'da Erzurum - GüneşVakfi'nca tertip edilen Doğu Türkistan Günleri Sanat ve Kültür Etkinlikleri gibi Doğu Türkistan Milli mücadele yolunun önemli kilometre taşları olan butarihi olaylarla ilgili bilgileri Dergimizin müteakip sayfalarında geniş şekilde bulacaksınız.

Saygıdeğer Alimlerimiz, Aziz Kardeşlerimiz ;

Doğu Türkistan'ı tanıtan sorunlarını gündeme getirme ve dünya kamu oyunu bilgilendirme gibi kutsal insani ve milli göreve katılmanızı diliyoruz.

Selam ve saygılarımla

M.Rıza BEKİN

“ DOĞU TÜRKİSTAN'I
UNUTMAYALIM “

**“KIZIL ÇİN İŞGALİNİN
50. YILINDA DOĞU
TÜRKİSTAN’DA İNSAN
HAKLARI İHLALLERİ
SEMPOZYUMU “ VE “ 2.
DOĞU TÜRKİSTAN MİLLİ
KURULTAYI” YAPILDI.**

Doğu Türkistan Milli Merkezi'nin kararı ile Ekim / 1999 'da Doğu Türkistan'ın Kızıl Çin tarafından İşgalinin 50.yıldönümü münasebeti ile bir bilimsel sempozyum ve 2. Doğu Türkistan Milli Kurultayının Almanya'nın Münihinde kentinde yapıldı.

Bilindiği gibi 1. Milli Kurultay 10 - 12 Aralık 1992 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştı.

Kurultay hazırlık çalışmaları Doğu Türkistan Milli Merkezi tarafından görevlendirilen Almanya'daki Avrupa - Doğu

Türkistan Birliği Derneği, Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi ve Dünya Uygur Yaşlırı (Gençleri) Kurultay'na (3 teşkilat tarafından) gerçekleştirildi.

Sempozyum ve Kurultay'a Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır, Almanya, İsveç, İsviçre, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, A.B.D. ve Avustralya'da faaliyet gösteren 15 teşkilatın başkanları ,yöneticileri ve 200 civarında Doğu Türkistanlı iştirak etti.

11 EKİM 1999 PAZARTESİ

Doğu Türkistan'ın İşgalinin
50 Yılında Doğu Türkistan'da

İnsan Hakları İhlalleri Sempozyumu “ yapıldı. Doğu Türkistan'ın hürriyet ve bağımsızlığı için şehit olanlar ile Türkiye'de 17 Ağustos depreminde hayatlarını kaybeden Soydaşlarımız için saygı duruşunda bulunuldu. Daha sonra Sempozyum ve kurultaya gelen kutlama ve başarı telgrafları okundu. Anavatan Partisi Genel Başkanı ve Eski Başbakan Mesut Yılmaz, Devlet Bakanı Prof. Dr. Abdulhaluk Çay ve Milli Savunma bakanı Sabahattin Çakmakoglu'nun telgrafları topluluk üzerinde büyük heyecana sebep oldu ve ayakta alkışlandı.

Bu sempozyum Dünyada Yok Olma Tehlikesi İle Karşı Karşıya Bulunan Mazlûm Milletleri Koruma Teşkilatı ,Uluslararası Af Örgütü ve Avrupa -Doğu Türkistan Birliği Derneğinin ortak çalışması sonucunda Astron oteli Konferans salonunda gerçekleştirildi. Mazlûm Milletleri Koruma Teşkilatı Asya bölümü başkanı Ulrich Dilboss ile Avrupa-Doğu Türkistan Birliği başkanı Asgar Can 'ın eşbaşkanlığında bir gün devam eden bu sempozyum'da Uluslararası Af Örgütü'nün Almanya Bölge sözcüsü Drek Plashytr, Mazlûm Milletleri Koruma Teşkilatı başkanı Andreas Slimchi, Türkiye'den gelen eski padrlementer, Milli Birlik Komitesi üyesi, Strateji uzmanı ve Hukukçu Muzaffer Özdağ, Tarihçi

Dr.Baymirza Hayit, Sürgündeki Tibet Hükümetinin başkanı Dalay Lama' ın Avrupa'da bulunan sabık temsilcisi Gialsin Gialtag İstansbul Ün.Öğretim Üyeleri Prof .Dr. Mehmet Saray ve Prof. Dr.Abdulkadir DONUK,Almanya-Duisburg Ün. öğretim Üyesi Prof.Dr.Thomas Haybir,Alman Avukat Dr. Albert Göring Doğu Türkistanlı yazar ve Tarihçi Hacı Yakup Anat, Kazakistan Bölgesel Uygurlar Birliği başkanı Kahraman Hocamberdi,Avrupa- Doğu Türkistan Birliği Derneği başkanı Asgar CAN, Trakya Ün.Öğretim Üyesi ve Doğu Türkistan Vakfı başkan Yrd .Prof.Dr.S.Mahmut Kaşgarlı Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak hazırladıkları bilimsel makalelerini okudular. Sempozyum' da konuşmacılara çeşitli konularda 20'ye yakın soru tevcih edildi. Hararetli tartışmalar ceryan etti.

Avrupa Türk - İslam Dernekleri Federasyonu Başkanı Musa Serdar Çelebi de bir konuşma yaptı. Serdar Konuşmasında ;

“ Doğu Türkistan Türklerinin içinde buldukları feci ourumdan büyük bir ızdırap duyduklarını ,bütün platformlarda bu davayı gündeme getirmeye çalıştıklarını Doğu Türkistan davasının bütün Türk Milletinin ve insanlığın davası olduğunu “ ifade etti.

Kıt'a Çin Demakrası Hareketi Temsilcisi Xiu Wei

Konuşmasında Kızıl Çin Yönetiminin Doğu Türkistan halkına yaptığı zulüm ve işkencelerden, insanlık dışı uygulamalarından bir Çinli olarak utanç duyduğunu belirtti . Kendisinin Çin'de iken, aşırı Çin Milliyetçisi bir şöenisti olduğunu ancak, batı'ya geldikten sonra bu fikirlerinin yanlış olduğunun bilincine vardığını ve fikirleri tamamen terkettiğini ifade etti. O, insanların hangi ırk ve milletten olursa olsun,bir birlerinin haklarına saygı göstererek barış içinde ve kardeşçe bir arada yaşayabileceğine bir Çin demokrati olarak inandığını, bundan sonraki çalışmalarında bu hususlara önem vereceklerini söyledi.

Ünlü strateji uzmanı, Hukukçu Muzaffer Özdağ'ın hazırladığı bildiri dinleyiciler tarafından büyük bir ilgi ile dinlendi. Bildiriyi Almanca olarak da hazırlatan özdağ, Doğu Türkistan'ın bölgedeki tarihi ve strateji önemini vurguladı. O sözlerini şu ifadelerle tamamladı ;
” Çin, her yıl iki balkan milletleri toplamı kadar çoğalmaktadır. On yılda Japonya'nın nüfusu veya iki büyük Avrupa ülkesi nüfusunun toplamı kadar artacaktır. Sarı Okyanusun (Çin'in) İç Asya'ya Batıya Kuzeye taşmasını önleyecek bir set henüz mevcut değildir. Çin Yönetimi Doğu Türkistan'a 200 milyon Çinli taşıma ve yerleştirme emelinin gizlememektedir. Bu

yığınak Türkleri Doğu Türkistan'da azınlık durumuna düşürüp eritmekle kalmayacak, bölge ülkelerini de çok derinden etkileyecektir. Din sömürücüleri ve mikro seviyede kalacak sözde dini terör gurupları elbette olacaktır. Ancak, ümmet birliği üzerine kurulacak yapılanmaların etkili ve tehdit edici güce erişmesi mümkün değildir.

Yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk, Türklüğe YURTTA SULH, CİEHANDA SULH ülküsünü ögütlemiştir. Türklüğün dünya barışını korumada önemli bir unsur olduğu kavranmalıdır.

Prof. Dr. Mehmet Saray ise Mazlüm Milletleri Koruma Teşkilatı başkanına hitaben şu soruyuyöneltilti; "Doğu Türkistan'da Kızıl Çin işgalının başladığı 50 yıldan beri insan hakları ihlalleri yaşanıyor. Bunun hep biliyoruz. Ancak, sizler bunun şimdi gündeme getiriyorsunuz. Acaba, sizler bunu Doğu Türkistan'daki enerji kaynakları keşfedildikten sonra mi hatırladınız ?

Ancak, Alman yetkili buna direkt cevap vermekten kaçındı.

Ünlü Araştırmacı Dr. Baymirza Hayit Oturum Başkanı Asgar Can'a şu soruyu yöneltti ;

"Burada hep Uygurlardan bahsediliyor, Doğu Türkistan yalnız Uygurların değil, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler ve diğer bütün Türk boylarının Vatanıdır. Onlardan da bahsedilmesi gerekir "

Oturum Başkanı bu soruya şu cevabı verdi : " Biz devamlı surette Doğu Türkistan bütün Türklerin vatanıdır, diyoruz. Bu yüzden de Doğu Türkistan deyiminde ısrar ediyoruz. Ancak, bu toplantıya ve diğer toplantılarda diğer kardeşlerimizi göremiyoruz. Onlar Doğu Türkistan'ı vatan olarak kabul ediyorlarsa buyursunlar, böyle toplantılara ve etkinliklere iştirak etsinler. O toprakların sahibi ve vatanları olduğunu gösterebilirler " diye cevapladı.

12.EKİM 1999 SALI

Doğu Türkistan Milli Kurultayı açıldı. Açış Konuşması Doğu Türkistan Milli Merkezi ve Doğu Türkistan Vakfı Başkanı Em. General M. Rıza Bekin tarafından yapıldı.

M.Rıza Bekin yaklaşık bir saat süren konuşmasında : yurt dışındaki Doğu Türkistan davasının seyri hakkında durdu. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'lerin çalışmaları hakkında bilgiler verdi. Doğu Türkistan'ın günümüzdeki problemleri hakkında düşüncelerini aktardı. Milli Merkez' in bir yılı aşkın süreden beri yaptığı faaliyetlerden bahsetti. Liderlerimizin mücadelelerinde devamlı surette barış ve diyalogu esas aldığını belirtti. 1992 yılında İstanbul'da yapılan 1. Milli Kurultayın da bunu prensip olarak benimsediğini ifade etti. Kendilerinin de bu yolu takip ettiklerini, bu nedenle kendilerine

görüşme için müracaat eden Kıt' a Çini demokrasi Hareketi temsilcisi

ile bir heyet şeklinde görüştiklerini, bunu de bir Görüşme Tutanağı ile tesbit ettiklerini bildirdi ve eleştirilere cevap verdi.

ÇKP. Merkez Komitesinin 7 No.lu direktifinin 8.maddesi dış ülkelerde yürütülmekte olan bağımsızlık mücadelesinin etkisiz kılmayı,, susturmayı , bedeli ne olursa olsun her tür çareye baş vurmayı, her vasıtayı kullanmayı emrettiğini ,aramızdaki birlik ve beraberliği ve dayanışmayı bozmak, bizleri birbirimize düşürmek,, aramızdaki sevgi , saygı dayanışma ve güven duygularını zedelemeyi ve yok etmeyi hedef aldığını belirtti ve buna karşı daima hazırlıklı ve teyakkuzda olmamızı istedi

Tarihimizden ibret dersleri almamız gerektiğini, son Gulca olaylarının biz yurt dışında yaşayan Doğu Türkistanlılara ağır ve kutsal bir sorumluluk yüklediğini,Doğu Türkistan davasını uluslararası platforma taşımamız gerektiğini gerektiğini, kardeşlerimizin dert,elem ve iztiraplarını dünya kamu oyuna duyurmak mecburiyetinde olduğumuzu ifade etti. Bu itibarla "Birlikten Kuvvet Doğar " hikmetinin bilincine ulaşan Kuruluşlarımızın Aralık / 1998 ayında İstanbul'da bir araya gelerek bu birliğe ilk adımı attıklarını bildirdi.

M. Rıza Bekin konuşmasını şu cümlelerle tamamladı. Bizler,bütün insanlığı renk, soy,dil din ve ideoloji nifaklarından kurtulmuş sevgi ve uyum içinde yaşayan büyük bir aile görmek istiyoruz. Doğu Türkistan Türklüğü günümüzde bu ailenin en kaderli ve en büyük acı çeken üyesidir. Bizleri unutmayınız.

Milli Merkez faaliyet raporu Milli Merkezi İcra Komitesi başkanı Abdulhekim İltebir tarafından okundu. Kurultay'da sırası ile şu delegeler söz aldı ve düşünceleri aktardılar;

1. M.Rıza BEKİN Doğu Türkistan Vakfı Başkanı Türkiye
2. A.B.D.Uygurlar Birliği Başkanı Gulamettin Pahta
3. Australya Doğu Türkistan Derneği Genel Başkanı Ahmet İgemberdi
4. Uyguristan Azatlık Teşkilatı Başkanı sabit Abdurrahman Kazakistan
5. Uygur Kadınları " Nazugum " Fonu başkanı Dilberim Samsakova Kazakistan
6. Kazakistan Anti-Nükleer Teşkilatı Başkanı Av.Gülnur CELALOVA
7. Bişkek Demokrasi ve İnsan haklarını Koruma Teşkilatı başkanı Av.Tursun İslam Kırgızistan
8. Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi başkanı Abdulcelil Karakaş - Almanya

9. Doğu Türkistan Dayanışma Derneği Bşk.Yrd.Abdulhekim İltebir İstanbul - Türkiye
10. Özbekistan Uygur Cemaatı Temsilcisi Yazar Seyitcan SİTTİŞOV Özbekistan
11. İsveç Doğu Türkistan Derneği Başkanı Faruk Sadıkov İsveç
12. Avrupa Doğu Türkistan Birliği sabık başkanı Enver CAN
13. İsviçre Uygur Cemaatı temsilcisi Enver Rahman
14. Suudi Arabistan Uygur Cemaat Temsilcisi Hüseyin Karı İslamı Türkistanı
15. İstanbul Ün. Öğretim üyesi Prof.Dr.mehmet Saray Türkiye
16. İstanbul Ün. Öğretim Üyesi Prof.Dr.Abdulkadir Donuk
17. Av. Muzaffer Özdağ Eski Parleментар, M.B.K.Üyesi

13 EKİM 1999 ÇARŞAMBA

Doğu Türkistan Milli Kurultayı çalışmaları Avrupa-Doğu Türkistan Birliği Derneğinin toplantı salonunda basına kapalı olarak başladı. Abdulhekim İltebir'in faaliyet raporu tartışıldı. Milli Merkez faaliyet raporu Kurultay delegelerince oybirliği ile ibra edildi. Daha sonra Doğu Türkistan Milli Kurultayı Tüzük taslağı madde madde okunarak tartışıldı ve tamamlanan maddeleri oylanarak kabul edildi.

14 EKİM 1999 PERŞEMBE

Milli Kurultay tüzüğünün kalan maddeleri okunarak son şekli verildi ve oylanarak kabul edildi.

Daha sonra Milli Kurultay organlarının seçimine geçildi. Seçimlerde Milli Kurultay Başkanlığına Doğu Türkistan Vakfı başkanı M. Rıza Bekin Kurultay delegelerinin tamamının oyları ile aday gösterildi. Ancak, söz alan M. Rıza Bekin yeni yöneticiler için liyaketli bir çok genç arkadaşların bulunduğunu, ayrıca orta yaşlı bir aydın zümresinin de var olduğunu belirterek, bundan böyle davanın bu genç ve yetenekli kadrolara teslim edilmesi gerektiği belirtti. Bunu dünkü açış konuşmasında da vurguladığını belirten M. Rıza Bekin yeni seçilecek organlara kendi düşündüğü adayların isimlerini verdi. Vekillere teşekkür etti ve adaylığı kabul edemeyeceğini belirterek kurultay Başkanlığına Enver CAN'ı aday olarak gösterdi. Bir kısım vekiller Kazakistan Temsilcisi kahraman Hocamberdi' yi aday gösterdiler. Sonuçta demokratik kurullara göre gizli yapılan oylamada Enver Can başkanlığa, Kahraman Hocamberdi ile Abdulcelil Karakaş Başkan Yardımcılıklarına getirildiler. Asgar Can Genel sekreter seçildi. Kurultay delegeleri oybirliği ile Doğu

Türkistan Vakfı Başkanı M. Rıza Bekin 'ı Milli Kurultay Şeref Başkanı olarak seçti.

15 EKİM 1999 CUMA

Milli Kurultay organlarına seçilen yeni yöneticiler bundan sonra yapacakları faaliyetler ile ilgili düşünce ve planlarını açıkladılar. Program tartışıldı ve oybirliği ile kabul edildi. Kurultay sonuç bildirisinin daha sonra açıklanacağını bildiren Yeni yöneticiler Milli Kurultay çalışmalarının tamamlandığını ilan ettiler.

Aynı gün öğleden sonra Kurultay delegeleri ve Almanya'da yaşayan 200 civarındaki Doğu Türkistanlılar Doğu Türkistan'ın işgalini ve Doğu Türkistan'daki insan haklarını ihlallerini protesto etmek maksadı ile Münih'teki

Çin Halk Cumhuriyeti Başkonsolosluğu önünde bir protesto gösterisi yaptı. 3 Km.lik mesafe ellerinde bayraklar. Çin zulmünü protesto eden ve çeşitli dillerde yazılan pankartlarla sloganlar atarak Çin Başkonsolosluğu önüne kadar protesto yürüyüşünde bulundu. Çin Konsolosluğu önünde 1 saat süre ile (saat 15 - 16 arası) Çin işgal zulüm ve işkencesini protesto eden sloganlar atan topluluk, daha sonra sakin bir şekilde dağıldı.

Kurultay Kıta Çin'i Demokrasi hareketi Almanya Temsilcileri ve bu Hareketin A.B.D Temsilcisi ve yayın organı Pekin Baharı dergisinin Genel Yayın Koordinatörü Xiu Wei A.B.D.' de yayın yapan resmi Hür Asya Radyosu Uygur bölümü Sorumlusu Dolkun Kamberi ve bir çok yabancı yayın kuruluşunun temsilcileri tarafından sürekli olarak izlendi.

Kurultay çalışmaları günü gününe Hür Asya Radyosu Uygurca yayınları ile canlı olarak Doğu Türkistan'a ulaştırıldı.

Kurultay yeni bir karar yayımlayarak Doğu Türkistan (Uyguristan) Milli Kurultayı Genel Merkezinin Almanya'nın Münih kentine taşındığını, Doğu Türkistan Enformasyon Merkezince yayınlanan UÇKUN Gazetesinin Milli Kurultayın yayın organı olarak kabul edildiğini açıkladı.

Doğu Türkistan Vakfı ve Doğu Türkistan'ın Ssesi dergisi olarak Doğu Türkistan Milli Kurultayını en içten dilekleri ile kutlar, Kurultay'a yeni seçilen Yöneticilere başarılar dileriz.

ERZURUM'DA DOĞU TÜRKİSTAN GÜNLERİ KÜLTÜR VE SANAT ETKİNLİKLERİ DÜZENLENDİ.

Erzurum'da faaliyet gösteren Güneş Vakfı tarafından 20 - 25 Ekim 1999 tarihleri arasında Doğu Türkistan Günleri Kültür ve Sanat Etkinlikleri gerçekleştirildi.

Bu etkinliklere Güneş Vakfı'nın daveti üzerine Doğu Türkistan Vakfı başkanı Em.General M.Rıza Bekin Başkan Yrd.cısı Prof .Dr. Mahmut Kaşgarlı İstanbul Ün.Öğretim üyesi Prof.Dr. Abdulkadir Donuk, Doğu Türkistan Vakfı Genel Sekreteri Hamit Göktürk, Dr. Gülzadem Tanrıdağlı,, Nurale Göktürk ile Doğu Türkistan Müzik ve Folklor Ekibi elemanları M.Yusuf Posma, M.Emin Posma ve Dr,Ruzi Tohtayev ve Kayseri'den Mehmet Cantürk ve Hayrullah Efendigil olmak üzere toplam 11 kişi katıldı.

20 EKİM CARSAMBA

İstanbul'dan gelen grup uçakla Erzurum'a intikal etti. Öğleden sonra Doğu Anadolu Gazeteciler Cemiyetinde bir basın toplantısı düzenlendi. Basın toplantısında konuşan Erzurum Güneş Vakfı Genel Başkanı Doç.Dr.Alparslan Ceylan Doğu Türkistan Günleri Kültür ve Sanat Etkinliklerini düzenlemelerindeki

amaçlarını anlattı ve etkinlikler hakkında bilgiler verdi. Bu tür etkinlikler ile Erzurum'un eski kültürel canlılığına yeniden kavuşacağını bildirdi. Erzurum'un Türk tarihinde önemli görevler üstlendiğini belirten Doç.Dr.Alparslan Ceylan bu tarihi Türk şehrinin aynı zamanda Türk dünyasına açılan bir kapı olduğunu belirtti. Bu tür faaliyetlerin Cumhuriyet Hükümetlerinin çok boyutlu dış politika uygulamalarına yardımcı olacağını ifade ile ; Doğu Türkistan'ın Türk dünyasının doğu'daki en uç noktası olduğunu ve bu etkinliklere de bu nedenle Doğu Türkistan'dan başladıklarını bildirdi. Türk dünyasının temsilcisi olan ve Türkiye'de faaliyet gösteren kuruluşları benzer etkinlikler ile pey der pey Erzurum'a davet edeceklerini ve Erzurum'un Türk dünyası ile yeniden kucaklaşacağını söyledi.

Doğu Türkistan Vakfı Başkanı Em. General M. Rıza BEKİN ise, Doğu Türkistan Günleri düzenlemek sureti ile Doğu Türkistan davasını gündeme getirdikleri için Güneş Vakfı Başkanına ve Yöneticilerine teşekkür etti. Kendisinin Atatürk tarafından Türkiye'ye getirildiğini ve bir asker olarak yetiştirildiğini anlatan Bekin günümüzde Doğu Türkistan'ı işgal altında bulunduran Kızıl Çin yönetiminin

bu ülke Türklerini topyekün yok etmek için jenosid politikası uyguladıklarını ifade etti.

Heyet daha sonra sırası ile Erzurum Valisi, Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanı ve İl Emniyet Müdürüne nezaket ziyaretinde bulundu.

Akşam, iki gurup halinde bölgesel yayın yapan Kanal 23 ve Doğu Tv.da canlı yayınlara iştirak edildi ve canlı yayınlarda Doğu Türkistan ve onun günümüzdeki problemleri hakkında bilgiler verildi ve Doğu Türkistan müziğinden örnekler sunuldu.

21 Ekim 1999 PERŞEMBE

M. Rıza Bekin ve Hamit Göktürk TRT Erzurum Bölge Radyosunda canlı olarak yayınlanan sabah kuşağı programına katıldı ve Doğu Türkistan ve sorunları konusunda bilgiler sundu.

Daha sonra Havuzbaşı mevkiinde bulunan Atatürk anıtına çelenk konuldu ve saygı duruşunda bulunuldu.

Dadaş Sinemasında Doğu Türkistan Günleri Kültür ve Sanat etkinliklerinin açılış töreni yapıldı. Açılış töreni istiklal marşının hep birlikte söylenmesi ile başladı. Güneş Vakfı Genel Başkanı ve Doğu Türkistan Vakfı Başkanı birer konuşma yaptı. Daha sonra Güneş Vakfı Başkanı Doç. Dr. Alpaslan Ceylan tarafından Doğu Türkistan Vakfı

Başkanı E. General M. Rıza Bekin 'e bir hatıra plaketi verildi. Şaire Nurale Göktürk Doğu Türkistan ile ilgili olarak yazdığı şiiri okudu.

Öğleden sonra Çitfe minareli Medresesine gidildi ve hazırlanan Fuat Hüdaverdi'nin Doğu Türkistan'dan İnsan Manzaraları resim sergisi ile giyim kuşam , ev aletleri ve kitap sergisi açıldı. Dia gösterileri ile Doğu Türkistan çeşitleri yonleri ile tanıtıldı.

Daha sonra Atatürk Üniversitesine gidildi ve Rektör ziyaret edildi.

Aynı gün akşam Atatürk Üniversitesi kültür sitesinde düzenlenen Müzik Şölenine iştirak edildi. Doğu Türkistan müzik ve Folklor Ekibi gösteriler ve müzik örnekleri sundu.

22 EKİM 1999 CUMA

Saat 10'da Atatürk Ün. Kültür Sitesinde DOĞU TÜRKİSTAN TÜRKLERİNİN GÜCÜ konulu sinevizyon gösterisi yapıldı. Daha sonra Doğu Türkistan'ı tanıtan dia gösterileri gerçekleştirildi.. Gösteriler Öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından büyük ilgi ile takip edildi.

9. Kolordu Komutanı Korgeneral Sami ZİĞ makamında ziyaret edildi.

Akşam Üniversite Kültür Sitesinde Doğu Türkistan'ın

Dünü,Bugünü konulu panel yapıldı. Atatürk Ün. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Doç .Dr .Cengiz ALYILMAZ'ın yönettiği panel' de Panelistler ;
M. Rıza Bekin :

Ana Hatları ile Doğu Türkistan Gerçeği
Prof. Dr. Mahmut Kaşgarlı: İşgalcı Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'daki Kültür Politikası
Prof.Dr,A. kadir Donuk : Türklerde İnsan sevgisi
Dr.Gülzade Tanrıdağlı : Uygur Kadınlarında Saç Örgüleri
Hamit Göktürk :

Belgelerle Doğu Türkistan'da İnsan Hakları İhlalleri konularında hazırladıkları bildirimlerini sundular.Dinleyicilerin konu ile ilgili olarak yönelttikleri sorular cevaplandırıldı.

23 EKİM 1999 CUMARTESİ

Erzurum'un tarihi mekanları ile müzeler ziyaret edildi.

Müzik ekibi TRT Erzurum Bölge Radyosunda canlı programa iştirak etti ve Doğu Türkistan müziğinden örnekler sundu.

Akşam Palandöken Tesislerinde düzenlenen akşam yemeğine iştirak edildi. Burada Erzurum Büyükşehir Belediye Başkanı Heyet mensuplarına Erzurum'un fahri hemşehrilik berati ile birer şilt verdi. Protokol'

da bulunan zevat, birer konuşma yaptı ve Doğu Türkistan konusudake düşüncelerini dile getirdiler.

Şilt ve Berat verme töreni esnasında Güneş Vakfı Başkanının duygu yüklü konuşması her kesi duygulandırdı. Heyecanlı anlar ve sahneler yaşandı.

Gece,"Çırpınırdı, Karadeniz Bakıp Türk'ün Bayrağına " türküsünün hep birlikte söylenmesi ile sona erdi.

24 EKİM 1999 PAZARTESİ

Sabah erkenden yola çıkıldı. Sırası ile Erzurum'un Tortum İlçesine gidildi. Belediye Başkanı makamında ziyaret edildi.

Buradan Oltu İlçesine gidildi.Türkiye Kömür İşletmeleri Tesisleri ziyaret edildi.

Oltu Belediye Başkanının himayesinde Kapalı spor salonunda Doğu Türkistan Müzik Ekibi ile Kafkas Folklor ekipleri birer gösteri yaptılar.

Gösteri öncesi Belediye Başkanı ile Doğu Türkistan Vakfı Başkan Yard. Prof. Dr. Mahmut Kaşgarlı birer konuşma yaptılar.

Akşam saatlerinde Erzurum'a dönüldü.Ertesi sabah saat 09;00'da Ekip Erzurum'dan ayrıldı.

Erzurum-Güneş vakfi tarafından gerçekleştirilen Doğu Türkistan Günleri Kültür ve Sanat

çeşitli kesimleri ile temas edilmiş, kişi ve kuruluşlarla görüşülerek Doğu Türkistan Etkinlikleri çok başarılı geçmiştir. çok mükemmel planlanıp organize edilen bu faaliyetler Erzurum gibi Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip şehrimizde büyük yankı yapmıştır. Toplumun konusunda bilgilendirilmiştir. Özellikle dinamik bir yapıya sahip Üniversite gençliğinin ilgi ve tepkisi çok önemli olmuştur. İdealist genç Erzurum' lular Doğu Türkistanlı kardeşlerinin iztirapları için bir şey yapamadıkları için kendilerini suçlu hissettiklerini ve kahrolduklarını gözyaşları iizerisinde ifade etmişlerdir. Bu gençler Doğu Türkistan için yapılacak her türlü faaliyetler için her zaman hazır olduklarını ifade etmişlerdir.

Milli ve mahalli basın bu etkinliklere büyük önem vermiştir. Faaliyetler gazetelerde hemen hemen hergün yer almış, Doğu Türkistan konusunda devamlı yazılar ve yorumlar yayınlanmıştır.

Yerel Tv. lar ve TRT Bölge Radyosu etkinliklerin halka duyurulmasında büyük rol oynamıştır. Güneş Vakfı'nın etkinliklerin halka duyurulması için ana caddelere astıkları büyük bez afişler ve caddelerdeki dükkan ve mağazalara yapıştırılan tanıtıcı afişler şehire bir bayram havası vermiştir

Yapılan toplantılarda gökbayrak'ın asılması konusu daima bir sorun olmuştur.

Güneş Vakfı Genel Başkanı Doç. Dr. Sayın Alparslan Ceylan ile Başkan Yard. Sayın Alparslan Alpagut, Atatürk Ün. Öğretim üyesi vefakar fedakar ve idealist dost Yrd. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz başta olmak üzere Güneş Vakfı Yönetim Kurulunun değerli üyelerinin geceli gündüzlü fedakarane çalışmaları her türlü takdirin üstündedir.

Erzurum Güneş Vakfı Genel Başkanı Doç. Dr. sayın Alparslan Ceylan başta Yönetim Kurulu'nun değerli üyelerine, bu etkinliklerde emeği geçen bütün sayın zevata ve kuruluşlara minnet ve şükranlarımızı sunarız.

DOĞU TÜRKİSTAN'IN TÜRK DÜNYASINDAKİ ÖNEMİ

Dr. Baymirza HAYİT

Türk Dünyası coğrafyasının genişliği 10.496.076 km²'den ibarettir. Bu coğrafya içinde Doğu Türkistan 1.828.418 km² büyüklüğündedir (1).

Bu Türk yurdu, dünya Türklerinin en kadimi topraklarından biridir. Doğu Türkistan'ın üç tarafı dağlardan (Altay dağı, Tanrı dağı, Karanlı Dağ) ibarettir. Ülkenin doğu tarafı kumluk olup, çöllerden ibarettir. Doğu Türkistan'da 320'den fazla nehir, akarsu, dere mevcuttur. Tarım Deryası (2.179 km), İli, Artış, Manas, Ulungur ve Karaşehir ülkenin önemli nehirleridir. Ülkeden irili ufaklı 100'den fazla göl vardır. Bunlardan Sayram Gölü deniz sathinden 2.070 m. yükseklikte, 454 kilometre büyüklüğünde; Buğda Gölü ise 1.980 m. yükseklikte ve 5 kilometre

büyüklüğündedir (2).

Dünyanın en büyük çöllerinden birisi, Taklamakan Çölü (yaklaşık 500 km² genişliğinde) bölgenin güneyini kaplamaktadır.

Doğu Türkistan; Batı Türkistan'ın Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Kırgızistan

ve Türkmenistan Cumhuriyetleri ile Pakistan, Hindistan, Keşmir, Tibet, Moğolistan ve Çin ülkeleriyle komşudur. Bunun içindir ki, Doğu Türkistan'ın jeopolitik önemi büyüktür

Bölgeden adı zikredilen ülkelerle karayolu ile bağlantıları mevcuttur (3). Kadimi İpek Yolu'nun büyük bir kısmı modernleştirilmiştir.

Doğu Türkistan, Türk Dünyası'nın ziraat merkezlerinden birisidir. Bu ülkede 195 milyon hektar ekilebilir toprak mevcuttur (4).

Doğu Türkistan'ın pamuğu, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm ihtiyaçlarını temin etmektedir. Çinliler 4. Yüzyılda Doğu Türkistanlıların sayesinde pamuk kültürünü öğrenmişlerdir. Batı Türkistan ve Azerbaycan'ın pamuğu ile Doğu Türkistan'ın pamuk mahsulatı Çin Devleti'nin tekstil san'atının temeli olarak kullanılmaktadır.

Doğu Türkistan, meyve, sebze ve kavun ülkesi olarak de meşhurdur. Ziraat, Batı Türkistan'da olduğu gibi sun'i sulamaya bağlıdır.

Doğu Türkistan yalnız Türk Dünyasının değil, bütün dünyanın yeraltı zenginliğine sahiptir. Çin kaynaklarından veya Çin dışındaki kaynaklardan ciddi ve doğru istatistik bilgi almaya imkân yoktur. Çoğu ülkeler yeraltı zenginliklerini stratejik bakımdan mümkün olduğu kadar gizli tutmaktadır. Çin Devleti de, Doğu Türkistan'ın yeraltı zenginliği hakkında net ve doğru

bir bilgi vermemektedir. Buna rağmen, bazı Çin kaynaklarından Doğu Türkistan'ın stratejik mahiyetini ve zenginliğini öğrenmek mümkün olmaktadır. *Doğu Türkistan Milli Merkezi Genel Sekreteri İsmail Cengiz*, ülkenin yeraltı zenginliğini aşağıdaki rakamlarla ifade etmektedir:

Ülkedeki petrol rezervleri, İran ve Irak'daki petrol rezervlerinin on misli büyüklüğündedir. Ülkenin 25 yerinde altın maden yatakları, 12 bölgede petrol yatakları, 7 yerde bakır madeni, 7 yerde kurşun, 10 yerde demir yatakları, 3 yerde uranyum yatakları mevcuttur. Doğu Türkistan'da 122 çeşit maden mevcuttur. Çin kaynaklarına göre bunlar Çin'deki maden çeşitlerinin % 81.3'nü teşkil etmektedir. İşletilen Kömür yataklarının rezervi, bir milyar 600 milyon tondur. Mevcut 94 kömür yatağında (araştırmacıların tahminlerine göre) 170 milyar 600 milyon ton kömür rezervi bulunduğu ifade edilmektedir. Ülkede çok zengin petrol yatakları mevcuttur. Yalnız Taklamakan çölündeki petrol rezervi 50 milyar tondan ibarettir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkanının ifadesine göre, "dünyanın en büyük petrol yatakları ve asya'nın en zengin Altın yataklarının bulunduğu ülke" Doğu Türkistan'dır (5).

Çin Devleti Doğu Türkistan'da şimdilik her yıl ortalama 10 milyon tondan fazla (bunların arasında yalnız Taklamakan çölündeki petrol ocağından 4 milyon ton) petrol

çıkarılmaktadır (6). Taklamakan Petrol Ocağında çalıştırılan Doğu Türkistanlı sayısı hemen hemen yok gibidir. Doğu Türkistan'ın sanayii idaresi Çinliler'in elindedir. Tarım havzasındaki petrol arama, kuyu açma ihalesine 17 ülkeden 68 petrol şirketi katılmıştır.

Nükleer Denemeler

Dünya biliyor ki Doğu Türkistan, Çin Devleti'nin atom-nükleer deneme merkezidir. Rusya'nın nükleer merkezi ise Batı Türkistan'ın Semey (Kazakistan) vilayetindedir. Demek ki, emperyalist bu iki devlet Türkistan'ın batısını ve doğusunu cehennem kapısı haline getirmiştir.

Nüfus Meselesi

Doğu Türkistan'ın Türk Dünyası'ndaki mühim meselelerinden birisi, bu Türk ülkesinin "ahali terkiibi" meselesidir. Bazı Doğu Türkistanlı muhacirlere göre, Doğu Türkistan'ın nüfusu 30 milyondan fazladır. Ancak bu rakamı hiç kimse kabul etmemektedir. Çünkü araştırmacılar genellikle kaynaklara bakmaktadır. Konuyla ilgili birkaç yazıda Doğu Türkistan'ın umum nüfusu hakkında farklı-karışık malumatlar verilmiştir (7). Türk kaynaklarında 1876'da Doğu Türkistan nüfusu 4.799.700 kişiden ibaret olarak gösterilmiştir. Çinliler'in 1959'da açıkladığı istatistiki habere göre bu ülkede 5.810.800 kişi (*Çinli muhacirlerle birlikte*) yaşamaktaymış (!). Buradan da görünüyor ki, 83 yıl içinde (1876-1959) ahalinin sayısı 1.011.100 kişi yani her yıl ortalama

1.215 kişi (*Çinlilerle beraber*) artış göstermiştir (!). Bu rakamlardan Doğu Türkistan'ın içinde bulunduğu acı durumu kolayca anlamak mümkün olmaktadır. Nüfusun 1983'deki sayısı aşağıdaki rakamlarla ifade edilmiştir:

Uygurlar : 7.170.000
 Çinliler : 5.346.000
 Kazaklar : 950.000
 Tunganlar: 580.000
 ve diğerleri (8).

Çinli Göçmenler

1949'da Doğu Türkistan'daki Çinlilerin sayısı 200.000'den fazla değildi. Çin Devleti'nin 1970'de açıkladığı planına göre bu Türk ülkesine 100 milyon ile 150 milyon arasında Çinli göçmeni yerleştirme niyeti söz konusudur. Çin Devleti nin ifadesine göre son zamanlarda (1990-1995) bölgeye yerleştirilmiş olan Çinli göçmenlerin sayısı 9 milyondan fazladır. Eğer Çin Hükümeti Doğu Türkistan'a 100 veya 150 milyon Çinli göçmeni yerleştirirse, bu Doğu Türkistan Türkleri'nin kendi vatanlarında yok olması demektir... Bunun içindir ki, Doğu Türkistan'da yaşayan halklar günümüzde milli kimliklerini kaybetme tehlikesi içinde bulunmaktadırlar.

Asimilasyon

Çin Hükümeti uzun yıllardan bu yana Doğu Türkistan'daki Türklüğü yok etme politikasını devam ettirmektedir. Çin Devleti 1884'de Doğu Türkistan adını

"Şincang" (*Batı literatürüne Sinkiang olarak geçmiştir*) yani "Yeni Ülke" olarak değiştirmişti. Çin Komünist Hükümeti, bu Türk ülkesini 1 Ekim 1955'den beri "*Şincang Uygur Otonom Rayonu*" adıyla idare etmektedir. İşbu isimden önce İli-Kazak Muhtar Dairesi (29.11.1954), Kızıl Su-Kırgız Muhtar Dairesi (14.7.1954), Aksak-Kazak Muhtar Kazası (6.5.1950), Bayankul-Moğol Muhtar Dairesi (30.9.1954) ve Taşkurgan-Tacik Muhtar Kazası (17.9.1954) gibi sun'i bölgeler teşkil etmişlerdi (9).

Ülke Adı meselesi

Çin Devletinin temel politikası, Doğu Türkistan terminolojisinin kullanılmasını durdurmaktan ibaretti. Ağustos 1944'de Wu Chung-Hsin Doğu Türkistan valisi olarak tayin edildikten sonra, o, "*Şincang halkı Çin milletinden ayrı bir millet olmayıp, onun bir kabilesidir*" diye propaganda yürütmeye başlamıştı. Bu komik ifadeyi komünist olmayan Milliyetçi Çin hükümetinin bir mes'ul memuru ifade edebiliyordu. Komünist Çin'in İstanbul'daki başkonsolosu Wu Keming de 1989'a İstanbul'a "*Çin Halk Cumhuriyeti'nde Türkler yok, Doğu Türkistan yok...*" (10). diye beyanatta bulunmuştu.

1988'de Doğu Türkistan'da bulunduğum günlerde Doğu Türkistanlıların münevverlerine ve Çinlilerin Doğu Türkistan'daki tesirli idarecilerinin bir kısmını 12 gün içinde her gün 10 - 15 defa, ülkenin idare adından "Şincang"

kelimesinin çıkarılmasını, bunun yerine "**Doğu Türkistan Uygur Otonom Bölgesi**" adının verilmesini rica ettim. Çinli memurlar ve Komünist Partisi'nin idarecileri düşüncelerimi sabırla dinlediler. Onlara, ülkenin idaresi adına kullanılan "rayon" sözünden de vazfeçilmesi gerektiğini ifade ettim. Çünkü "rayon" kelimesi, Fransız dilinde "Kaza" veya "Bölüm" manasını vermektedir. Sovyetler Birliği'nde bir kaç köyü bir idare altına alan memuriyete "Rayon" denilmekteydi. 1.828.418 km2 büyüklüğündeki bir ülkeyi bir "kaza" şeklinde ifade etmenin mantıksızlığından söz ettim. Çinliler fikirlerimi dikkatle dinliyorlardı, kendi aralarında tartışıyorlardı. Düşüncelerimi, tekliflerimi kızmadan ve sınırlamadan dinliyorlardı. Beni dinleyen Doğu Türkistanlı aydınlar ise fikirlerim hakkında düşüncelerini ifade edemiyorlardı. Çinlilerin, kendilerinin terminolojisi "Şincang"dan ve "Rayon" kelimesinden kesinlikle vazgeçmeyeceklerini gördüm. Çinliler'in bu siyaseti neticesinde Batı ülkelerinin siyasi ve coğrafi literatüründe "Şincang"(Sinkiang) terminolojisi yer almaktadır. **Bu temayül, gelecekte Doğu Türkistan varlığının yok edilmesine temel teşkil edecek olan etkenlerden birisidir.**

Doğu Türkistan'daki ve muhacirlikteki (hür dünyadaki) Doğu Türkistanlılar kendilerini **kabile esasına göre Doğu Türkistanlı** olarak hissediyorlar. Çin kanunlarına göre, Doğu

Türkistan'da yaşamakta bulunan Türkler kendilerini **vatan adı** ile ifade edemiyorlar. Çünkü cezalandırma korkusu içindeler. Ancak muhacir Doğu Türkistanlılar "**Doğu Türkistan**" terminolojisini ve bununla birlikte ülke davasını himaye edebiliyorlar. Bunların sesleri işitilebiliyor, lakin onlara yardımcı olabilecek bir kuvvet ise henüz ortada gözüküyor. Az miktardaki ilim adamları "Doğu Türkistan" terimini kullanmaktadır. Ancak bunlar da, Çinliler'in Şincang (=Sinkiang) terimine son verebilme imkanına sahip değiller. Rusya edebiyatında resmi olarak Doğu Türkistan (*Vostochniy Turkestan*) terimi kullanılmaktadır. Lâkin, "Batı Türkistan" terimini kullanmamaktadırlar. Rusya, "Batı Türkistan" kelimesini 1925'e kadar kullandı. Sonra, "Türkistan" terimi yerine "Orta Asya" terminolojisini kullanmaya başladılar. Çinliler'in vasıtasıyla "**Doğu Türkistan**", Ruslar'ın sayesinde de "**Batı Türkistan=Türkistan**) gibi Türk yurdunu ifade eden milli isimler yok edildi...

1970'nci yıllardan sonra Doğu Türkistanlı muhacirler arasında "**Doğu Türkistan**" adı yerine "**Uyguristan**" teriminin kullanılması hakkında fikirler üretilmeye başlandı. Almanya'da ilk defa, Georg Vassel, 1935/36'da "**Doğu Türkistan, Sinkiang veya Uyguristan**" konusunu muhakeme etmişti (11). Vassel'in makalesinden 34 yıl sonra Kazakistan'daki Uygurlar arasında "**Doğu Türkistan**" kelimesi yerine "**Uyguristan**" kelimesinin kullanılışı hakkında

fikirler ileri sürülmeye başlandı. Tabii ki "Uyguristan" terimi ne Doğu Türkistan'daki ne de muhaceretteki halkın umum fikri derecesine getirilemedi (12). "Doğu Türkistan" terimi yerine "*Uyguristan*" terimini kullanmak, kavimleri (kabileleri) birbirinden ayrılmasına sebep olacaktır. Tarihi "*Doğu Türkistan*" terimini dünyaya anlatmakta karşılaşılan müşkülât yetmiyormuş gibi yeni bir "müşkülât" daha ortaya çıkmış olacaktır. Sovyet Rusya tarafından ortaya çıkarılan kabileler esasındaki Cumhuriyetler, "*Türkistan kavimlerinin*" birbirinden uzaklaştırılmasına temel teşkil etmiştir. Şimdi bunları bir coğrafi terim altında göstermenin müşkülâtlarını analiz etmeliyiz. Bizim rakiplerimiz, "**Türkistan Birliği**"nden bahsettiğimiz zaman, bizi "*Pantürkçü*", "*Turancı*", "*Pan-islamcı*" diye suçladılar. Rakiplerimizin tesiri şiddetli olmuş olacak ki, bir coğrafi mıntıkada bulunan, her cihetten birbirine bağlı Türk kavimleri maalesef birleşmeye imkân bulamadılar.

Tarihi Durumu

Doğu Türkistan'ın Türk dünyasındaki öneminin büyük bir görünüşü, bu ülkenin tarihinin başka Türk ülkeleriyle olan ilişkisindedir. Tarih sahasında yazılan eserlerden Doğu Türkistan'ın milattan önce 13. Asırda Saka Devleti hududu içinde bulunduğunu bilmekteyiz. Doğu Türkistan Hun Devleti içinde, Büyük Gök-türk İmparatorluğu içinde de bulunuyordu. Gök-Türk imparatorluğu'nda bulunan

Türklerden Uygur kavmi 744'de Orhun nehri kıyısındaki Ordubalık şehrinde kendi müstakil Uygur Devleti'ni kurdular. Kırgızlar, 840 yılında bu devlete son verdiler. Uygurların 13 boyu Karabalgasun etrafında mağlubiyete uğradıktan sonra; Kaşgar, Beşbalık, Tanrı dağı'nın güneyi, Koço ve Hotan bölgesine göç etmişlerdi. Bunlar Turfan şehrinde yeni bir Uygur Devleti kurdular. 856'da Mengli Kağan "Alp Kutluk Bilge" ünvanıyla Kağan olarak seçilmiştir. Bu devlet 343 yıl yaşamış ve 1209'da Moğol istilâsı devrinde kendi mevcudiyetini kaybetmiştir. Türk Dünyası tarihinin mühim bir parçası ise Karahanlılar Devleti'dir. Bu Türk devleti, Türkistan'ın doğu kısmı ile batı kısmını birleştirici bir rol oynamıştır. İşbu devlet 840'de kurulmuş ve 372 yıl yaşadıktan sonra, 1212'de Karahıtaylar Devleti'nin saldırısı ile varlığını kaybetmiştir. Cengiz Han, Uygurlar ve Karluklarla beraber 1218'de Karahıtaylar Devleti'ne son verdi. Çağatay ulusu, Batı ve Doğu Türkistan'da hüküm sürdü. Emir Timur 1365'de Batı Türkistan'da kendi hakimiyetini teşkil ettikten sonra Doğu Türkistan'daki Çağatay ulusunun hanları onun himayesi altına girdi. Doğu Türkistan 1218'den 1679'a kadar Çağatay Ulusu (Hanlığı) tarafından idare edilmiştir.

Doğu Türkistan 1659'dan itibaren sükûnet ve müstemleke devrine girmişti. Moğollar'ın Kalmık diye adlandırılan kabilesi, Doğu Türkistan'daki Saidiye Devleti'ne hücum etmiş ve İli

vadisini işgal ettikten sonra, "Cungarya" adında bir devlet kurmuşlardır. Çin'in Mançur sülalesiyle Cungarya Hanlığı arasında devam eden savaşlar sonucunda Çinliler 1758'de Cungarya hakimiyetine son verdiler. Çinliler Doğu Türkistan'ın güney kısmında bulunan bağımsız devleti işgal ettiler. Çin istilâsı ve hâkimiyeti Doğu Türkistan'da 106 yıl devam ettikten sonra, Doğu Türkistan'a, (*Batı Türkistanlı, Taşkent'e yakın Pişkent şehri doğumlu*) Muhammet Yakup, Kokand Hanlığı hizmetinde 1864'de gelir ve Kaşgar'a yerleşir. O, küçük beylikleri birleştirmek için faaliyetlerde bulunmaya başlar. 1867'de Buzuruk Han'ı Mekke'ye göndererek kendisini Doğu Türkistan Hanı olarak ilan eder. Yakup Han 1867'den hayatının sonuna kadar (ölümü 29 Mayıs 1877) Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını koruyabilmiştir. Onun ölümü, Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından tekrar istilâ edilmesine yol açtı. Ülke 1878'den itibaren tekrar Mançu-Çin hakimiyeti altına girdi (13).

Rusya Devleti 1851'den itibaren Doğu Türkistan'ı kendi tesiri altına almak için girişimlerde bulunmuştur. Rusya bu siyasetini günümüze kadar devam ettirmiştir (14).

Doğu Türkistan'da 1878'den itibaren aradan 53 yıl geçtikten sonra, kanlı savaşlar neticesinde 12 Kasım 1933'de **Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti** kurulmuştur. Çinliler Ruslarla birlikte bu Cumhuriyeti ortadan kaldırmak için

birlikte savaş açtılar. 1934 sonlarında (*veya 1937 yılında*) Rus ve Çin işbirliği sonucunda bu Cumhuriyete son verdiler. Fakat, Doğu Türkistan'daki hürriyet ve bağımsızlık mücadelesinin devam ettirilmesine engel olmadılar. Sürdürülen mücadeleler sonucunda Gulca şehrinde 7 Ağustos 1944'de yeni bir **Doğu Türkistan Cumhuriyeti** ilan edildi. Bu müstakil Cumhuriyet de Sovyetler Birliği ve Çin Devleti'nin işbirliğinde işgal ordusu tarafından 1945 yılında ortadan kaldırıldı.

Doğu Türkistanlıların hürriyet mücadelesini durdurmak mümkün olmuyordu. Çin Devleti Doğu Türkistan meselesinde yeni bir siyaset uygulamaya mecbur kaldı. Çin Devleti, Dr. Mesut Sabri Baykuzu'yu 28 Mayıs 1947'de **Doğu Türkistan Genel Valisi** olarak tayin etmek zorunda kaldı. Böylece Çin tarihinde ilk defa bir Türkistanlı şahsiyet böyle bir mevkiye getirilmiş oluyordu. Bu şahıs, milliyetçi, günün şartlarını, taleplerini iyi bilen devlet adamıydı. Çinliler ve Ruslar onun rehberliğindeki faaliyetleri çok yakından takip etmeye başladılar. Faaliyetlerin halk üzerindeki olumlu tesir bırakmasından endişelenen Rus ve Çinliler ondan kurtulmanın yollarını aramaya başladılar. Nihayet Çin hükümeti, Ruslar'ın da tazyiki ile 1 Ocak 1949'da onu görevinden uzaklaştırdı. Vali Mesut Sabri bu görevinde sadece 18 ay 2 gün kalabildi. O, Çin hakimiyeti altında bulunan Şincang adını "**Doğu Türkistan**" olarak

değiştirmişti. Milli ruhun yaşamasına vesile olmuştu.

Mesut Sabri'nin yerine, Sovyetler Birliği'nin faal bir casusu olarak tanıyan Burhan Şehidi "Genel Vali" olarak tayin edildi. Bu atamayla birlikte "komünizm" resmen Doğu Türkistan'a yerleşmiş oluyordu. Sovyetler Birliği, Çin Devleti'nin kuzey-batı Askeri Bölgesi'nin komutanı Çang ile gizli anlaşma yaptı ve bu komutan, Çin komünist birliklerinin hiç bir silahlı savunma ile karşılaşmadan Doğu Türkistan'a girmesinin yolunu açtı. Nihayet 26 Eylül 1949'da Doğu Türkistan'da resmen komünizm hakimiyeti ilan edilmiş oldu. Burhan Şehidi de Komünist Çin hükümetinin Doğu Türkistan Valisi olarak, daha sonra ise Hükümet Başkanı olarak 1955'e kadar görevini sürdürdü.

Mücadele

Doğu Türkistan, Çin-Komünist işgalinin başlangıcından günümüze kadar hürriyet mücadelesini devam ettirdi. Komünizmin başlangıcı döneminde mücadele liderleri arasında Osman Batur, Canımhan Hacı, Ali Beg Hakim (15). gibiler çok tanınan şahsiyetlerdir.

Doğu Türkistan hürriyet mücadelesinde mağlubiyete uğramıştır. Lakin hür yaşamak iradesinden asla vazgeçmemiştir. Doğu Türkistan'ın milli kurtuluş mücadelesi, Türk Dünyası için bir örnek mahiyetine sahiptir.

Doğu Türkistan yalnız zenginlikleriyle, iki ejderha devlet

arasında kendi varlığını, dilini, kültürünü, edebiyatını, müziğini, örf ve adetlerini ve dinini yaşatma mücadelesiyle değil; belki ipek Yolu'nun merkezini teşkil etmesi bakımından da Doğu ve Batı arasında köprü vazifesi görmesi sıfatıyla Türk Dünyasının çok önemli bir parçasıdır.

Türk Cumhuriyetleri

Batı Türkistan'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin 1991'de "bağımsız devletler hukuku"na sahip olmalarıyla, bunların Çin ile temasları faal biçimde devam etmektedir. Mesela Kazakistan ile Çin arasındaki anlaşmaya göre Kazakistan petrollerini Asya pazarına sokmak için, Kuzey-batı Kazakistan'dan Doğu Türkistan'a kadar "petrol boru hattı" kurulacaktır... Bu petrol boru hattı 2,6 milyar dolara mal olacaktır. Bu meblağın büyük kısmı Çin Devleti tarafından karşılanacaktır (16). Özbekistan Hükümeti, Avrupa-Asya arasındaki eski İpek Yolu merkezini Fergana vadisindeki Namangan şehrinde teşkil edilmesi için Çin hükümeti ile yol inşası anlaşması yapmıştır (17). Çin Devleti'ne petrol ve diğer kaynakları taşıyacak olan "boru hattı" ve Özbekistan bağlantılı "yol" Doğu Türkistan'dan geçecektir. Bu arada Çin Devleti "demiryolu" hattını da Kazakistan'a bağlamış durumdadır. Çin içindeki vilayetlerle Avrupa arasındaki nakliyat için Trans-asya Demiryolu projesi üzerinde ciddi çalışmalar sürdürülmektedir. Bu büyük demiryolu projesi, Çin'in güney kısmı ile İspanya'yı birbirine

bağlayabilecektir. Bunlardan da görülmektedir ki, Doğu Türkistan yakın gelecekte Avrasya'da çok mühim bir stratejik ülke olacaktır.

Kültürel Durum

Doğu Türkistan'ın Türk Dünyasının kültür hayatında da büyük hizmeti vardır. Karahanlılar Devleti'nin hakani Satuk Buğra Han, İslâm dinini kabul etmiş ve 920'de devlet dininin resmen İslâm olduğunu ilan etmiştir. Bu vesile ile İslâmiyet Çin duvarlarına kadar ulaşabilmiştir. Mahmud Kaşgari dünyada ilk defa Türkoloji ilminin temelini atmıştır. Onun, 11. Asırda (takriben 1076-1077) yazdığı "**Divân Lûgat-it Türk**" eseri günümüze kadar Türkolojinin temeli olarak hizmet etmektedir. Bu ise, Türkolojinin ilk ansiklopedisidir. Karahanlılar devrinden günümüze kadar ulaşan başka büyük eser Yusuf Has Hacib'in "**Kutadgu Bilig**" adlı kitabıdır. 1069-1070'de kaleme alınan bu eser, Türk devlet felsefesinin ilmi temelini oluşturmuştur. Bu eserden meşhur Wilhelm Barthold, "**XI. Yüzyıl Türk dilinde böyle bir eserin yazılmış olması bir mucizedir**" diye bahsetmektedir (18). Türk Devletlerinin reisleri Yusuf Has Hacib'in ortaya koyduğu devleti idare etme san'atıyla hareket etselerdi, Türk Dünyası son asırlarda karşılaştığı girdabın içinde olmayacaktı... Türk Dünyasının edebiyat tarihinde Doğu Türkistan'ın gerçekten rolü büyük olmuştur. Bu gerçeği 1988'de yayınlanan *Uygur*

Edebiyatı Tarihi adlı eserde görmek mümkündür (19).

Netice

Türk Dünyasının ilmiyeti, münevverleri; işbu cihetten önemli bulunan Doğu Türkistan meselelerini *yani tarihini, kültürünü, edebiyatını, san'atını, halk edebiyatını, İslâm dinini, coğrafyasını, ruhi hayatını, mücadele tarihini ve bugünkü durumunu* mufassal şekilde maalesef anlayamamıştır, öğrenememiştir. Böyle olunca Doğu Türkistan'ın bu özellikleri de dünyaya anlatılamamıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr. Reşat Genç, 16 Aralık 1995'de "*Doğu Türkistan'da Öğrenci Hareketleri*" konulu sempozyumda aşağıdaki fikrini bildirmişti:

"Doğu Türkistan'ın tarihimizde, o ırmaktan akıp gelen diğer Türk devlet ve topluluklarının kültür hayatına bu şekilde doğrudan ve büyük katkılar sağlamış olmak itibarıyla çok müstesna bir yeri vardır... Doğu Türkistan'a ve oradaki Türk varlığına, Uygur Türkünün varlığına bizim kendi kendimize, **kültürümüze, medeniyetimize, tarihimize sahiplenmek ile aynı mânayı ifade edeceği hiç şüphesizdir**" (20).

10 aralık 1948'de Birleşmiş Milletler'in "*insan hakları deklarasyonu*", Doğu Türkistan gibi hak isteyen insanlar için büyük manevi ehemmiyete sahiptir.

Bundan Doğu Türkistanlılar istifade edebilecekler midir?..

Bugün, "Tibet" her yerde konuşulan bir problemdir! Biz niçin Doğu Türkistan meselesini insan hakları dairesinde ciddi şekilde mütalâa edilmesini sağlayamadık?..

Bizim ahu-feryatlarımızı bu dünyada işitenlerin sayısı çok azdır. Doğu Türkistan için hiç olmazsa İslâm Dünyası ve bunun içerisinde Türk bağımsız devletlerinin yardımını alamadık?..

Doğu Türkistan'a komşu bulunan Türk Cumhuriyetleri, Doğu Türkistan'ın takdiri meselesinde maalesef Çin Devleti'nin arzularını kabul ettiler. Çin ile yaptıkları anlaşmalara göre; komşu Cumhuriyetler Çin'in dahili işlerine karışmama kararını aldılar. Bundan dolayıdır ki, Doğu Türkistan'a kardeş olan bağımsız devletler, Doğu Türkistan'ın hürriyeti konusunda meşgul olmaktan uzak kaldılar. Çinliler ve herkes bilmelidir ki, **Doğu Türkistan'ın bağımsız bir devlet olması, hiçbir devlete ve halka zarar getirmez...** Dünya Türkleri gördüler, sezdiler ve eziyetin ne olduğunu anladılar; **mazlum olmak kolay, mazlumluktan kurtulmak çok müşkül bir meseledir.**

Doğu Türkistanlılar insanlığın yardımına muhtaçtır. İnsan haklarını himaye etmek için insafli ve vatanperver insanlardan yardım gelinceye kadar, Doğu Türkistan ve diğer mazlum Türkler,

mücahit ve şehit şair Süleyman Çolpan'ın mısrasında ifade ettiği gibi ümitsizliğe düşmeden yaşayacaklardır:

*Ağlama yurdum eğer bu
gününde yok bahar,
Gelecek günlerde bahtın
yıldızı oynap kalar...(21).*

- (1) Baymirza Hayit, *Sovyetler Birliğindeki Türklüğün ve İslâmın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Arş.Vakfı Yayını, İstanbul 1987, s. 61; M.Rıza Bekin, *Doğu Türkistan Gerçeği*, "Doğu Türkistan'ın Sesi", İstanbul 1998, nr.55, s.3.
- (2) *Şincang Uygur Avtonom Rayonunun Umumi Ahvalı*, Urumçi 1984, s.8-10.
- (3) İsa Alptekin, *Doğu Türkistan Dâvâsı*, İstanbul 1992 s.40-44 (Dış ülkelere bağlanan karayolları tasvir edilmiştir).
- (4) İsmail Cengiz, *Doğu Türkistan'ın Yeraltı ve Tabii Zenginlikleri ve Stratejik Konumu*, "Doğu Türkistan'ın Sesi", 1998, nr.55, s.9.
- (5) İsmail Cengiz, a.g.m. s.10-11.
- (6) "Geo", Dergi, Hamburg 1997, nr.12, s.99.
- (7) İsa Alptekin, a.g.e., s. 48-51.
- (8) S.Mahmut Kaşgarlı, *Doğu Türkistan Üzerine Suikast Planı*, "Doğu Türkistan'ın Sesi" 1989, Nr.23, s. 3.; Prof.Dr.Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, C.I, İstanbul 1997, s.24'de Doğu Türkistan nüfusunun 40 milyona yakın olduğundan bahs etmektedir. Bunlardan Uygurlar 24 milyon, Kazaklar 3 milyon, Çinliler 11 milyon olarak gösterilmiştir.
- (9) Aleksey A. Moskalov, *Politika KNR v natsional'no yazikovom voprosi, 1947-1978*, Moskova 1981, s.85-86.; Kostantin Flegontoviç Kotov, *Mestnaya Natsional'naya Avtonomiya*

v *Kitaykoy Narodnoy Respublik* (Na primere Sin'tsiyan-Uygurskoy Avtonomoy Oblasti), Moskova 1959, s. 88'e göre (Doğu Türkistan'da teşkil edilen Şincang Uygur Avtonom Rayonu içinde 6 muhtar bölge var. Bunlardan ikisi Moğol ve birisi Dungan muhtar bölgesidir.) Çin Devleti içinde teşkil edilen Muhtar Bölgelerin ömürleri geçicidir. Çu En Lay, 2 Eylül 1968'de Doğu Türkistan vekillerini kabulü esnasında aşağıdaki ifadeleri kullanmıştı: **Çin'de devam ettirilmekte bulunan milli toprak muhtariyeti geçici bir sistemdir. Bunlar gelecekte lağvedilecektir**": (Bak:B.Kubarov, Sotsial Şovinizm v Pelttike Pekina, "Mejdunarodnaya Jiza", Dergi, Moskova 1974, Nr. 2 s. 93.

- (10) "Doğu Türkistan'ın Sesi", 1989, Nr. 24, s. 5.
- (11) Bakınız: George Vasel, Ost-Turkestan, Sinkiang oder Uyguristan, "Osteuropa" Dergi, 1935/36, No. 11 s. 87-100.
- (12) Geniş Malumat için bkz: Hacı Yakup Anat, Doğu Türkistan mı, Uyguristan mı?, "Doğu Türkistan'ın Sesi" 1998, Nr. 54, s. 36-44.
- (13) Zamanımıza kadar mufassal Doğu Türkistan Tarihi yazılmadı. Buna rağmen Doğu Türkistan tarihi ile ilgili bazı eserler ve makaleler yayınlandı. Mesela; Muhammet Emin Buğra, *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*, İstanbul 1952; Aynı müellif, *Doğu Türkistan Tarihi*, Ankara 1987; İsa Alptekin, a.g.e. s. 75-210; Amaç Karahoca, *Doğu Türkistan "Çin Müstemlekesi"*, İstanbul 1960, 32, sayfa; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, TTK yayını, Ankara 1995, 14-21, 135-155, 307-340 sayfalar; Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi-I*, 327 sayfa; Andrew

D.W. Forbes, *Doğu Türkistan Harp Beyleri*, İng.den çev.Enver Can. Münih 1990; Hans-jung Ziemann *Die Beziehungen Sinkiangs (Ostturkestan) zu China und der USRR. 1917-1945*, Bochum 1984.

- (14) Geniş Malumat için bkz. Ziemann, a.g.e.
- (15) Doğu Türkistan'ın Çin komünizmine karşı hürriyet mücadelesi hakkında aşağıdaki eserlere bakılmalı: Hasan Oraltay, *Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri*, İzmir 1961, 210 sayfa; Hızırбек Gayretullah, *Altaylarda Kanlı Günler*, İstanbul 1977, 272 sayfa; Zunun Taipov, *V bor'beza Svobodu*, Moskova 1974, 120 sayfa.
- (16) "The Muslim World", Karachi 25. IV. 1998, s. 5.
- (17) "The Muslim World", 14..XI. 1998, s. 6.
- (18) Mahmut Arslan, *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul 1987, s.3.
- (19) Vahitcan Gafur ve Askar Hüseyin, *Uygur Klasik Edebiyatı Tezleri*, Beijing 1982, I, 172 sayfa.
- (20) Prof.Dr. Reşat Genç, Kaşgarlı Mahmut'a göre Doğu Türkistan ve Türk Dünyası, "Doğu Türkistan'da Öğrenci Hareketleri Sempozyumu Bildirileri", Türk Yurdu yayını. Haz.:Yücel Hacaloğlu, Ankara 1995, s.64.
- (21) Baymirza Hayit, *Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri*, Sabah Gazetesi yayınları, Nr. 10 İstanbul 1978, s.382

Bu makale; 11.12.1998 tarihinde Almanya'nın Köln şehrinde Auslandsche Studenten-gemeinschaft an der Universität Köln'de bildiri olarak sunulmuştur.

DOĞU TÜRKİSTAN ÜZERİNE

(Çin İddialarına Cevaplar)

MUZAFFER ÖZDAĞ

Ak başlıklı yalçın zirveleri bulutlarla kucaklaşan, Tanrı Dağları, Altın Dağı, Altaylar.....

Gözlere,gönüllere huzur veren sonsuz bir yeşillik,ufuklara uzanan, zirvelere tırmanan çam ormanları, mavi göller,binbir renkli çiçeklerle bezenmiş yamaçlar ,Vadiler,zümrüt ovalar, meralar,cevahir görünümlü öbek öbek üzüm salkımları taşıyan asmalar,kevser suları ile Tarım nehri, Turfan,Kaşgar , Ürümçi ...

İtinalı basılmış, nefis fotoğraflarla bezenmiş kitapçığın sahifelerinde göz gezdiriyorum.:

“ Şincang’ın Şimdiki Durumu “
Bizim güzel Doğu Türkistan’ımız Şincan adı ile 2000 yıllık Çin vilayeti yapılmış

Çin Halk Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliğinin hazırlatıp dağıttığı tanıtım broşöründe ,Doğu Türkistan, sayısı 47’ye erişen azınlık milletlerin yaşadığı Birleşik Çin Ülkesinin kadim bir mülkü olarak gösteriliyor. M.Ö. 60 yılında Batı Bölgesi Askeri Genel Valilik Karargahının kurulduğu, İmparatorluk Hanedanından itibaren bölgenin Han Hanedanına,

(Çin) ve Çin milletinin mülkiyetine, ebedi egemenliğine geçtiği iddia ediliyor.

Dudaklarımda acı bir tebessüm beliriyor. Zihnimde cennet yurtlarında cehennem azabı çekerek varlıklarını korumaya gayret eden Uygur ve Kazak kardeşlerimizin elem dolu simaları şekilleniyor..Tarihi yurdun nükleer atış poligonu olarak kullanılan yörelerinde kitle halinde kobay durumuna sokulan soydaşlarımızdan hayatta kalanların bu korkunç cinayete tanık ve kanıt olan enkaza dönmüş, sakatlanmış, simaları, bedenleri...

Ne Konfiçyüs ahlakı, ne de kapitalist sömürüyü, emperyalizmi ve ırkçılığı reddeden Marksist, (Komunizm-Proleterya enternasyonalizmi, Çin Halk Cumhuriyetinde hakim olan değişmez süreklilikle uygulamada kalan düşünce ve zihniyet, mağrur,zalim ve saldırgan Büyük Han Şövcenizmi, Çin kültür dairesi dışında kalan, Çinli olmayan Çin’e katılmayı barbar sayan,değişik yöntemlerle yok etmeyi veya Çin hayat sahası olarak benimsenen, çevreden uzaklaştırmayı emel edinen politik zihniyet.

Bilge Konfiçyus (M.Ö. 551 - 479)“Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma“ diyordu

Yurtlarının sınırını belirlemek ve bu sınırın haksız izinsiz aşılmasını önlemek için dünyanın insan emeği

ile kuruulmuş en uzun seddini yükselten Çinliler, bu seddi, iç avlu duvarı haline koyacak ölçüde kuzeye ve batıya taşımış ve komşu milletlerin yurtlarına bir daha çıkmama niyetiyle girmiş,yayılmış ve yerleşmiş bulunuyorlar.

Çinli düşünür Mo Tİ

(M.Ö.479 - 381) adam öldürmeyi, hırsızlığı ve gasbı cürüm sayan ahlak ve hukuk sistemlerinin komşu ülkelerle zorla girişin, talanın, komşu milletlere karşı toplu kıyımın erdem sayılmasındaki tutarsızlığı vurguluyordu.

Batılı emperyalist güçlerin ,Japonya'nın haksız aşağılayıcı işlem ve eylemlerini hedef olmaktan yakınan Çinlilerin yurtlarını işgal ve ilhak ettikleri tabii kıldıkları milletlere karşı daha acımasız davranışları ibret vericidir.

Mançu Hanedanı, Sun-Yat - Sen ve Cang Kay Şek,Milliyetçi Çin Hükümetleri, Komunist devrim, Mao, Çin Halk Cumhuriyeti , büyük han şovenizmine,Çinlinin Çin egemenlik alanı içinde kalan Çinli olmayan milletlere karşı insanlık dışı uygulamalarına bir değişiklik getirmemiştir.

Çin Askeri işgal ve sömürü ile yetinmiyor.Askerî işgalle denetimine aldığı ülkelerin halkını soy kırma tabii tutarak, göçe zorlayarak, dağıtarak Çinli kolonizasyon kitlelerinin baskısı ile asimilasyona tabi tutarak eritmeye, tüketmeye uğraşırken, kültür mirasını da yok

ederek insanlığın hafızasından, tarihten silmeye çalışıyor.

Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliğinin “ Şıncan'ın Şimdiki Durumu” adlı tanıtım propaganda kitapçığı bu tutuma tipik bir örnek oluşturuyor.

Kitapçıkta uzakdoğu ve Orta Asya Türk tarihinin 2000 yılı aşan bir bölümü ilmi ciddiyet ve politik incelikle bağlaşmayan hoyratlıkla adlanıp insanlığın hafızasından silinmek istenmiş.

Tarih şeridi zihnimde hareketleniyor.Oğuz Han Mete,Çi Çi, Kurşat, Bilge Kağan, Satuk Buğra Han, Kaşgarlı Mahmut, Cengiz Han, Kubilay Han,Emir Timur, Muhammed Yakup Han, Hoca Niyaz Hacı, Ali Han Töre, Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin Osman Batur ve Türk yurdunun doğu kanıdındaki doğal feelaket:240 yıldan beri kıyım ve elem yaratan sarı humma.....

Doğu Türkistan'ı Çin toprağı saymanın, Doğu Türkistan üzerindeki Çin egemenliği devresini' M.Ö. 60 yılında yapılmış bir akımla başlatmanın hiç bir sosyolojik, hukuki ,siyasi tutarlığı bulunmamaktadır. Böyle bir mantık, Çin'i dafeatla fetih ve istila ederek yüzyıllarca yöneten Hanedanlar çıkararak milletleri Çin'in tümünün yasal sahipleri saymak kadar ciddiyetsiz olur.

Tarihi Türk ana yurdunun doğu kanadı anlamında Doğu Türkistan,gerçekte Çin seddinin

infaatından iki bin yıl öncesinden başlayarak (M.S. XI.'nci yüzyıla kadar) Çin seddinin kuzeyindeki alanları kapsamıştır. Büyük Hun ve Göktürk imparatorluğunun doğu kanatları ve başkentleri, Çin seddinin kuzeyinde bugün Moğolistan ve Mançurya'yı içine alan bölgede bulunmuştur. Uygur ve Kırgız Türklerinin ilk yurtları da Hun ve Göktürk yurdunun doğu Kanadı içindedir.

Çin seddinin inşası, M.Ö. 3.yüzyılın son çeyreğinde ikmal edilmiştir.

Türk - - Çin ilişkilerinin tarihinin M.S.XI.yüzyıla kadar uzanan bölümü, Türklüğün önemli bir kitlesinin doğudaki tarihi yurtlarını terke zorlanarak batıya doğru göçmesi, yurtlarında kalanların bir bölümünün Moğol camiasına katılması bir bölümünün de Çin kitleleri içine dağılıp erimesi ile kapanmıştır.

Türk ve Moğul camialarının, Göktürk Hhanedanından inen bir prens olan Cengiz Han (1167 - 1227) ve sülalesi yönetiminde birleşmesi, Çin'in tamamına, Asya'nın en büyük bölümüne, doğu ve orta Avrupa'ya egemen olması Çin üzerindeki egemenliğin Kubilay Hanedanı ile 1368 tarihine kadar sürmesi, Türk varlık ve kültürünün kadim yurttan yeniden kök salmasını sağlamayı, Çinliliği kuzeye ve batıya doğru taşmasını kesin şekilde engellemeye yetmemiştir.. Kubilay Hhanedanı (Çin Yuan

Sülalesi) giderek Çinleşerek Çin tarihinin bir devresini oluşturmuş, Moğul yurdu da Çin'in bir parçası haline gelmiştir. Çin yayılma ve taşma için özümlediği fatihlerinden yararlanmayı da başarmıştır.

Çin'in Doğu Türkistan'ı istilasını : yakın çağ tarihi dönemine giren bir hadisedir.

Doğu Türkistan: karşı süreklilik kazanan ilgi, askeri taciz ve tasallut, mükerrer istila girişimleri, soykırım ve kolonizasyon denemeleri 1759 yılında yapılan I. istila seferi ile başlamıştır.

Güçlü milli direniş ve başarılı milli kurtuluş hareketleri ile karşılaşan Çinliler, 1876 tarihinde Rusya'nın da desteği ile başarıya ulaşan ikinci istiladan sonra 1882 yılında Doğu Türkistan'ı "Sinciang = Yeni Kazanılmış Toprak adı ile 19. Vilayet olarak Çin'e ilhak etmişlerdir.

Doğu Türkistan'da Türk varlığının topyekün imhası, tarih ve coğrafyadan silinmesi emeline yönelik radikal uygulama, büyük han Şovenizminin marksist öğretisi ile yeni bir dopinge girip Çin Komünist partisi yönetiminde icra ettiği 5. İstila ile başlıyor.

O dönemde Doğu Türkistan Türkleri öz yurtlarında parya durumuna düşürülüyor. Kültür varlıkları tahrip ediliyor., aydınları sistemli olarak imha ediliyor. Çoğalmaları önleniyor. Mülkleri, üretim araçları ellerinden

alınıyor. Mülkleri Çin'in her tarafından sürekli yollanan Çinli kolonizatörlere veriliyor.

Türkler (Uygurlar, Kazaklar) en verimsiz topraklara sürülüyor, Evlenme çağına girenler Çinlilerle evliliğe zorlanıyor. Çinliler ile evlenmeyenlere ağır vergiler konuyor. Türk kadınları çocuk düşürmeye zorlanıyor, Kızıl Çin Yönetimi Türkleri öz yurtlarında azınlık durumuna irdirmeye, "Yeni Kazanılmış Toprak"ın Çinlilerin nüfus çoğunluğunu oluşturduğu değişik azınlık ulusların mozayığını barındıran, Türk kültür varlık ve kimliğinden soyutlanmış, sıradan bir Çin vilayetine dönüştürmeye çalışıyor. Bu yönde hayli mesafe almış bulunuyor.

Çin, Konfüçyus'un öğüdünü dinlemiyor. "Emekçi Halkların, Proleteryanın" kardeşliğine, Marksist öğretiyeye değer vermiyor.

Batı'nın ırkçılığını kırarken, sarı ırktan olmayan Uygur'u Kazak'ı kitle halinde nükleer poligon haline getirdiği bölgede kobay durumuna sokmaktan utanç duymuyor.

Çin, halkını afyonla uyuşturmak, soymak için zorbalık yapan batılı sömürgecilere karşı savaş veren Çin Yönetiminin aynı zaman kuşağında Doğu Türkistan halkını aynı yöntemle köleleştirmeye çalışması düşündürücüdür.

Siklet merkezi batıya kayan. Türk alemi yaklaşık bin yıldan beri Çin'e karşı sürekli savunma halindedir ve Çin'e yönelik bir tehdit

olmaktan uzaktır. Çin ise, sadece Doğu Türkistan ve komşu Türk devletleri için değil, bütün Asya ve bütün dünya için tehdit olma istidadı taşıyor.

Türk varlığının siklet merkezi bin yıldan beri batıya yönelmiş olmakla beraber, Türk alemi ile Çin alemi arasında komşuluk tarihin başlangıcından beri sürekliliğini koruyor. Türklük siklet merkezinin tekrar doğuya taşımak, Çin seddinin kuzeyine yayılmak büyük okyanusa inmek gibi bir emel ve heves taşımıyor. Çin Doğu Türkistan'ı en kısa zamanda sindirip, özümleyip Batı Türkistan'a girmeye, Hazar sahillerine inme kapisine tutulmadıkça tarihi komşuluğun sürekli barış, dostluk ve işbirliğine dönüşmesine ciddi bir engel gösterilemez. Bu dostluk ve işbirliği için en güven verici sağlıklı samimi adım Çin halk Cumhuriyeti Yönetiminin Doğu Türkistan'a karşı çok nefheli soykırım politikalarına son vermesi, özerkliğin anayasal gereklerine saygı göstermesi olabilir. Türklüğün en samimi emeli, milletlerarası işbirliği ve dünya barışı olmaya devam edecektir.

21.YÜZYILDA TÜRKİYE'NİN DEVLET STRATEJİSİNDE DOĞU TÜRKİSTAN'IN YERİ

(Doç.Dr.Timur KOCAOĞLU)

Türkiye için ana hatları planlanmış bir “ 21.Yüzyıl devlet stratejisi “gereklimidir? Yoksa Türkiye’de bugüne kadar iş başına gelen hükümetlerin yaptığı gibi 21.yüzyılda da Türkiye kendi devlet stratejisini dünyadaki politik gelişmelere bakarak günöbirlik belrlese olmaz mi ? Yani neden önceden devlet stratejisinin ana hatlarını hazırlayalım ?

Eğer, Türkiye bir üçüncü dünya devleti veya Yunanistan Suriye vb. gibi küçük çaptaki bir devlet olsaydı, gerçekten Türkiye için 21.yüzyıla yönelik devlet stratejisin önceden belirlemeye gerek kalmazdı. Ancak, 20.yüzy. sonrasında erişmiş olduğu politik ve ekonomik durumu , coğrafi konumu, etki alanı genişliği (Türk dünyası) dolayısıyla 21.yüzyılda ABD.Almanya, Rusya ve Çin gibi büyük devletlerden biri sayılmaktadır.

Büyük devlet olma iddiasında bulunan ölkeler dünya politika

arenasında günöbirlik politikaların değil, anahatları önceden planlanmış milli devlet stratejisine uygun davranışlar sergilerler.

Demek ki, Türkiye'nin bu yüzden 21.yüzyıla yönelik bir stratejisi olması gerekir.Bu devlet stratejisinin anahatlarını belirleme ve hazırlama işi yalnızca siyasi partiler ve hükümetlere bırakılamaz.Basın ve TBMM olmak üzere devletin bütün kurumları bu stratejinin anahatlarını belirleme hazırlıklarında yer alması gerekir.Artık 21.yüzyılda hangi siyasi parti veya partiler hükümete gelse de,onlar önceden belirlenmiş ve Türkiye'nin yüksek manfaatlarını koruyan bu devlet stratejisinin anahatlarına göre uluslararası diplomaside politikalarını belirler ve günün şartlarına göre ayarlarlar.

Türkiye'nin etki alanları değişik coğrafyalarda çok geniş alanları kaplamaktadır.Türkiye aşağıdaki kendisinin etki alanalarında devlet stratejisinin anahtarlarını belirlemek zorundadır :

1.Yakın coğrafyadaki komşulara yönelik stratejiler Yunanistan, Suriye, Irak, İran,

Azerbaycan,
Ermenistan,Gürcistan Ukrayna,
Romanya ve Bulgaristan

2.Balkan Devletleri stratejisi

3. Avrupa Birliği stratejisi

4. İslam Dünyasına Yönelik Strateji

5. Türk Dünyasına Yönelit Strateji.

Şunu da açıkça söyleyebiliriz ki, 21.yüzyılda bu kadar çok büyük alanı bu kadar çok etkileme imkanına sahip iki büyük devlet olacaktır .Onlardan birini ABD, diğeri Türkiye'dir. Geri kalan devletlerden Almanya, Rusya ve Çin yukarıdaki beş alandan hepsini aynı ölçüde etkileme gücüne sahip değildir.Türkiye'nın yukarıdaki ilk dört etki alanını şimdilik bir kenara bırakarak, beşinci alan olan Türk Dünyası stratejisi alanı üzerinde duralım

Türk Dünyası coğrafi büyüklük, insan gücü fazlalığı ve ekonomik potansiyelleri dolayısıyla 21.yüzyılda bir yandan Türkiye'yi büyük devlet düzeyine yükselten önemli bir öğedir, ama başka yandan ise,Türkiye devletinin sırtına büyük ve ağır sorumluluklar yüklemektedir.

Türk dünyası T.C.nın hemen yakın sınırlarından başlayarak batıya Avrupa içlerine , Doğu'da kıt'asına hemen hemen her yöresini içine alarak ta Beiringi boğazına kadar uzanan geniş bir Avrasya cografyasında yerleşmiştir.

Türkiye'nin Türk Dünyasına yönelik Devlet stratejisi bu yörelerin önemine göre aşağıdaki etki alanlarına ayrılabilir ;

1. Bağımsız Türk Devletlerine yönelik stratejiler KKTC.Azerbaycan ve Batı Türkistan'daki beş devlet (Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve

Tacikistan) Tacikistan bir Türk devleti sayılmasa da, Orta Asya'da bulunması ve ülkedeki nüfusun %35'ini Özbek Türkleri teşkil etmesi bakımından gözardı edilemez.

2. Çok sayıda Türk barındıran ülkelere yönelik stratejiler; Balkan devletlerindeki Türk toplulukları, Irak'daki Türkmenler, İran'daki Azeriler, Türkmenler ve başka Türk boyları,

3. Rusya Federasyonu içindeki Özerk Türk Cumhuriyetlerine yönelik stratejiler; Tataristan, Başkurdistan ile Çuvaş, Yakut, Tuva, Hakas, Altay Cumhuriyetleri ve Kafkasya'daki Türk Özerk Toplulukları,

4. Afganistan'a yönelik strateji; Afganistan'ın kuzeyinde kalabalık Türk (Özbek ve Türkmen) ve Tacik (Farsça konuşan Orta Asyalı topluluk) grupları bulunduğu ve Orta Asya stratejisi bakımından bu yöre kilit konumundadır.

5. Çin'deki Doğu Türkistan'a yönelik strateji; Doğu Türkistan bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti içinde "Sincan-Uygur Özerk Bölgesi" olarak tanınır.

Demek, Türk dünyası etki alanında Türkiye özellikle çok sayıdaki değişik devlete yönelik birbirinden farklı stratejiler geliştirme zorundadır. Özellikle, batıda Yunanistan ile Balkan devletleri, kuzeyde Ukrayna ile

Rusya, güneyde Irak, doğuda İran, Afganistan ile Çin gibi belli başlı ülkeler Türkiye'nin Türk dünyasını etkileme gücünü azaltma stratejisi yürüteceklerdir.

Hiç kuşku yok, Türkiye 21. Yüzyılda Balkanlarda Yunanistan ile Almanya, Asyada ise Rusya, İran, Çin rekabetine maruz kalacaktır. Türkiye'ye karşı Asya'da, özellikle Orta Asya'da bir Rusya-İran-Çin üçlü siyasi işbirliğiyle hesaplaşmak zorundadır. Buna karşı ise, Türkiye yalnız değildir. ABD-Hindistan-Türkiye işbirliği bir denge unsuru olacaktır. 21. Yüzyıla girerken ABD'nin Asya politikasında İran ve Çin'e yönelik stratejisinin anahatlarını biliyoruz. ABD, İran'ı hem siyasi hemde ekonomi bakımından dünyadan tecrit etme, Çin'i ise, demokratikleşmeye zorlama stratejisi güdüyor. Çin demokratikleşmemek için ayak direttiği müddetçe, ABD'de Çin'i parçalama stratejisi yürütecektir. (ABD Çin'e karşı 24 saat yayın yapan Hür Asya Radyosu açmıştır ve Çin'deki İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan bağımsızlık hareketlerini desteklemektedir).

Batı Türkistan'daki beş devlet 1992'de bağımsız olduğundan bu yana Çin yöneticileri büyük huzursuzluk içindedir. Çünkü bu bağımsız devletlerin Çin'in idaresi altındaki Doğu Türkistan'a ümit kaynağı olmasından korkmaktadır. Bu yüzden Çin son beş yıldan beri, Orta Asya'daki beş devleti ve

Türkiye'yi Doğu Türkistan meselesinde pasifize (ilgisizleştirme) politikasını başarıyla yürütmeye başladı.

Çin önce Kazakistan ve Kırgızistan ile geçen yıl ve bundan birkaç hafta önce Özbekistan ile özel anlaşmalar imzalayarak, bu devletlerin sınırları içinde yaşayan Doğu Türkistanlıların siyasi faaliyetlerinin sınırlanması ve hatta yasaklanmasını sağladı. Çin aynı zamanda Türkiye üzerinde de baskılar kurarak, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı ve hatta son seçimlerden önceki hükümetimizin Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlıların siyasi faaliyetlerini sınırlatmaya çalıştı. Çin'in baskıları sonucu bizim Dışişleri yetkililerimiz İstanbul Sultanahmet'teki İsa Yusuf Alptekin adlı küçük parktaki büst ve Doğu Türkistan bayrağının oradan kaldırılması için teşebbüse geçtiler, ama halkımızın ve Belediyemizin karşı koyması dolayısıyla bu yapılamadı. Sonra da, son seçimler arefesinde hükümetimiz bir genelge yayınlayarak Doğu Türkistan derneklerinin faaliyetlerini sınırlama ve onların düzenledikleri toplantılara devlet ve kamu yetkililerinin katılmasını önlemeye çalıştı. Demek, uzak Çin devleti yetkilileri Türkiye'nin iç işlerine karışarak, Türk yetkilileri ve hatta Türk hükümetlerini yönlendirmede büyük başarıya erişiyor. Bunun tek bir cevabı var; Çin çok köklü bir devlet stratejisine sahip bir ülkedir ve bu

stratejinin 21. yüzyıldaki ana hatlarını da biliyoruz;

1. Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'yi Doğu Türkistan meselesinde pasifleştirme,
2. Bunu başardıktan sonra Doğu Türkistan'daki Türkleri eritme ve topyekün ortadan kaldırma işini hızlandırma,
3. Doğu Türkistan'dan sonra, teker teker Orta Asya'daki Türk devletlerinin gücünü zayıflştırma ve ilerde onları kendisine bağlama,
4. Türkiye'yi Asya'dan ve Türk dünyasından soyutlama.

Peki, buna karşılık Türkiye'nin devlet stratejisinin ana hatları nelerdir?

Maalesef, görebildiğimiz kadarıyla Türkiye "Aman bir milyarlık Çin'i gücendirmeyelim!" psikolojisi ile Doğu Türkistan meselesinde Çin baskıları karşısında taviz verme politikası yürütüyor.

İPEK

İpek. ipek
 Anam'ın gömleği ipek
 Atam'ın tonu ipek
 Anamın dokuduğu, Babamın sattığı
 Tarım boylarında ipek
 Nil boyunda ipek
 Sen, hiç Dut ağacı diktin mi ?
 Deveye binip Kervan sürdün mü ?
 "Mukam" söyleyerek İpek sattın mı
 İpek. ipek
 Tarihin uzak, ömrün uzun
 Nerede ve ne zaman doğdun ?
 Kim götürmüştü seni Çang'en'e
 Bu ayan, herkese, aleme
 Meşhursun sen Şark ve garpte
 Şark gülü diye
 Vatanın Kaşgar'dan, Hoten'den
 Irak Nil'e kadar
 Sen hiç "Ham" dokudun mu ?
 Sen ham dokumadan
 Dokuudum ipek desen
 Gülmez mi ciihan bu yalanına
 Rastladın mi sen ipek yolunda
 Katur ile Merkep artıklarına ?
 Deveyi daha dün gördün ?
 Nasıl binersin ona gams'ız
 Bugün geldin daha Tarım boyuna
 Nasıl gittin Nil boylarına
 Düşünüp söyle Bay Tarihçi
 Oynayıp söylesen de
 Düşünüp söyle demişler Atalarımız
 Yoksa Han Tengri Kalım
 Tümen, Yörüngkaş, İli, Zarefşan
 Mürekkep olur
 Yazar İpek'in tarihini
 Anıt Taşlara
 Yırt at, serhoşken yazdığın tarihi
 Sor onun tarihini Han Tengri'den
 Lütfedip o söylesin sana
 İPEK'in hikayesini

(Ümit Dergisi 4. sayı 1989 Pakistan)

X - XIII YÜZYIL UYGUR VASİKALARINDA KİŞİ ADLARI

(Doç.Dr.Ebu fez Kulı AMANOĞLU)

Eskİ Türk yazıtları iki önemli kısımdan oluşmaktadır. Eski Uygur Türk yazıtları. Uygur abideleri Türk dili, edebiyat ve kültürünün tarihinin araştırılmasında önemli yer tutuyor.

Bu abideler de üç kısımdır;

1. Göktürk alfabası ile taş üzerinde yazılmış kitabeler
2. Budizim, Meniheizm ve Hristiyanlık üzerinde yazılmış Uygur abideler
3. Eski Uygur Hukuk vasikaları

Tarihten bellidir ki, 840 yılında Kırgızlar Uygur Kağanlığını yendikten sonra Uygurlar Ötüken (şimdiki Kuzey Moğolistan)'ı terk ettiler.

Uygurların bir kısmı batı'ya gelerek Karahanlı devletinin kurulmasına iştirak ettiler. Büyük bir kısmı ise, Tarım havzasına yerleştiler. Bir kısmı Gansu'yu yurt edindi ve Gansu şehri merkez olmak üzere Kan - Chou Beyliğini kurdular. Diğer bir bölümü ise, Turfan bölgesine yerleştiler. Yeni bir devlet kuran bu Uygurların Orta Asya Türk tarihinde çok önemli yeri vardır.

Bu Uygurlar artık, bozkır Türk devletlerinden farklı idiler. Hakimiyetlerini genişletme

düşüncesinde olmamış, büyük siyasi çatışmalara girmemiş, başta Çin Hükümetleri olmak üzere komşuları ile dostluk ve ticari münasebetlerini devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. (1)

Konumuz açısından ise, Turfan ve Dunghuang'da bulunmuş çok sayıda Uygur hukuk vasikaları büyük önem arz etmektedir.

Uygurların bu bölgede kurdukları devlet, Koçu devleti olarak bilinmekte idi. Devlet'in başı İdikut ünvanını taşımakta, başşehri ise, İdikut şehri idi. Bu vasikalar alış veriş, toprak ve çeşitli eşya satışı vb. konularda tanzim edilmiş resmi belgelerdir. Bu vasikalar yukarıda belirttiğimizi gibi, X-XIII. yüzyıllarda kaleme alınmıştır. Halkın ekonomik hayatını çok iyi bir şekilde yansıtan adı geçen hukuk vasikaları tarihçiler, dil bilimcileri, etnoğrafçılar ve hukukçular için büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu vasikalar tarihî abide gibi, bize emsalsiz Etno-Linguistik nitelikli bilgiler aktarmaktadır. Bu vasikalar Türk tarihi ve antroponomisi için de büyük öneme sahiptir. Çünkü, burada mevcut ortam ve şahıslarla ilgili olarak çok sayıda kişi adının yanı sıra çok miktarda ünvan, akrabalık terimleri, yardımcı adlar vb. terimler kullanılmıştır. Eski Uygur hukuk vasikalarındaki kişi adlarına dayanarak Turfan bölgesinde X-XIII. Yüzyıllar arasında oturan Uygur kişi adlarının kökeni, yapısı ve sosyal özellikleri ve adı geçen dönemin

Türk antropoljisi sistemi hakkında somut sonuçlara varabiliriz.

X-XIII. yüzyıllar arasındaki Turfan bölgesi Uygurları arasında Budizim çok yaygın bir konumda idi. Bu dönemde Doğu Türkistan'da Maniheizim da belli bir etkiye sahipti. Bu dönemde bölgede Hristiyanlık da aynı durumda idi. Bu fikri söz konusu döneme ait Mani ve Hristiyan dini içerikli Uygur yazılı abidelerinin Doğu Türkistan'da bulunması da doğrulamaktadır (2) Doğu Türkistan'da eskiden Türklerin yanı sıra Moğollar, Soğdlar, Toharlar ve Hint-Avrupa kökenli etnik guruplar da bulunuyordu. Bunun dışında Orta çağlarda Uygurlar Çin, Tibet ve Orta Asya devletleri ile karşılıklı siyasi ekonomik ve kültürel ilişkileri sürdürmekte idi. Bu yüzden söz konusu dönemin antoroponomi sistemine bu kültür ve etnosların (azınlıkların) etkisi kendine özgü şekilde yansıtılmıştır.

Bu vesile ile Uygur kişi adları içerisinde Göktürk kişi adlarından farklı olarak yabancı kökene sahip antoroponemilerin önemli ölçüde kullanılmasına rastlıyoruz. Mesela Moğol kökenli kişi adlarına ait bazı örnekler, Ambi (USP.53) Burulday (USP 38) Burçuy (USP.48) İsıka

(USP.3) Mulda (Usp.14) Sayık (Usp,122) Ssaniyaç (Usp.40) Sambun (Usp 77) Ssaranguç (Usp.3) Samsiba (Usp 61) Senga (Usp.11) Soma (Usp.57) Somaç (Usp.63) Sokta (Usp.45) Vb.

A.Von Gabairı Koço Uygur devletinde Moğolların da oturduğunu ve alış veriş işlerinde Moğol asıllı kişilerin de iştirak ettiğini bilimsel araştırma şeklinde incelemiş ve yayınlamıştır. (3)

Yukarıda belirtilen kişi adlarının büyük çoğunluğu günümüzde Moğol asıllı Kalmuk ve Buryatların arasında kullanılmaktadır.

Çinlilerle uzun süren ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler Çin kökenli kişi adlarının Turfan Uygurları arasında geniş şekilde yayılmasına neden olmuş, bu da hukuk vasikalarına yansımıştır. Mesala , Çisun, Sengü (Usp.34) Çitsu (Usp.74) Çitsu-Sila (Usp.12) Kaytsu Tutun (Usp.12) Liv Taypu (Usp.61) Minsin (Usp.74) Kayktasu (Usp.74) Kimtsu (Usp.78) Kunçuy Tengri (Usp.26) Sabi Buka (Usp.56) Sengün (Usp.26) Sisi Ok (Usp.13) Sisi Tu (Usp.87) Siv Say Taysi (Ft.2) Sutza (Usp.17) Taynak Silavantı (Usp.4) Tayşi (Usp.29) B:akşi (Usp.39) Titso (Usp.83) Buşaçı (Usp.91) Kimsun (Usp.114)

Turfan Uygularında kullanılan kişi adlarının Sanskirt kökenli antroponimlere de rastlıyoruz. Bu tür kişi adlarının Uygurlarda kullanılması ortam ve çevre ile ilgili olmuştur. Mesala, Ara Buka (Usp.14) Ara temür (Usp.6) Aruni (Usp.115) Erdeni Katun (Usp.38) Baçara (Usp.52) Barv (Usp.107) Bört Bay (Usp.26) Budaşiri (Usp.6) Burkan

Kulı (Usp.108) Buuyançuk Silavantı (Usp.88) Mamat Mongul Çin (Usp.55) Nom Kulı (Usp.1) Sada (Usp.13) Samunsi (Usp.74) Sambudu(Usp.13)Saniyaç (Usp.40) Soma (Usp.5762) Uravası (Usp.102) Visvabu(Usp.128)

Turfan Beyliğinde oturan ve kendilerini "ON Uygur " olarak adlandıran bu Uygurların kişi adlarında Maniheizm ve Hristiyanlık inançları, özellikle Budizm ile ilgili unsurlara da rastlıyoruz. Mesala, Toyın (Usp.16) Toyun Çok (Usp.73) Barça Toyın (Usp.32) Buyan Kara(Usp.25) Butaşırı(Usp.6) Butaşırı Bakşı (Usp.20) Suryasiri(Usp.88)Baçak (Usp.170) Non Kulı (Usp.1) Vb.

Koço Uygur devletinde yaşayan Uygurların araştırılması şunu gösteriyor ki ; V.Makspirov'un belirttiği sadece alıntı kişi adları bu bölgede yayılabiliyordu ki, bu isimler asil Uygur kişi adlarına ,Öztürkçe adlara hiç olmazsa dış görünüşüne ve uyumuna göre uygun olsun, onların benzeri olsun.

Bu bölge Türkleri o dönemde İslamı tanımadıklarından dolayı Uygur hukuk vasikalarında Arapçadan geçme kişi adları olarak , yalnızca Ali ve Mübarek koç antroponimleri (Usp-57) göze çarpmaktadır.

Turfan Uygurlarında Öztürkçe kişi adları büyük çoğunluğa sahiptir. Her şeyden önce burada Göktürk antroponimi geleneği çok özenle korunmuş ve saklanmıştır. Mesala, kitabelerin

birinde Koco Uygur devletinin Hükümdarı aşağıdaki şekilde adlandırılıyor ; " Kün Ay Tengri'de Kut Bolmuş Uluğ Kut Ornatmış Alpın Erdemin El Tutmuş Alp Arslan Kül Bilge Tengri Eliğ Kut El Tutmuş "

Kişi adı ile büyük benzerlik göstermektedir.

Söz gelişi şunu da belirtelim ki, Uygur Koço devletinin kendine özgü ünvanlar sistemi dikkatı çekmektedir. Uygur devletinin hükümdarları Turfan Beyliğinde "Arslan Bilge Tengri İlig İdikut "

ünvanını taşımakta idiler. Ünvan değişimi yapılırken, eski ünvanlar tamamen unutulmamış, bunlar "İdikut Ttengri Kağan " şekline dönüştürülmüştür. İdikut ünvanı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur.(7)

Koço devletinin hükümdarları önceleri Kağan, sonraları Han, Elig İnan, Tengrikan, ve ensonunda İdikut ünvanını taşımışlardır. Ünvan değişmesi yapılırken de eski ünvanlar tamamen unutulmamış, bunlar " İdikut Tengri Kağan " şekline dönüştürülmüştür. Uygur kabilelerinin başlıkları Elteber, Prenslar Tigin, Vergi tplayanlar ise Tarhan ünvanı ile anılmışlardır. Beg burrada sadece vazife adı ve ünvanı gibi kullanılmıştır. Halbuki Beg Göktürklerde sadece üst düzey yetkililer ile aristokrat sınıftan olan kişilere verilen ad veya ünvan

yetkililer ile aristokrat sınıftan olan kişilere verilen ad veya ünvan idi. Bunların dışında burada eş Ayguç ve Toyın ünvanlarından da istifade edilmiştir. (8)

Yuukarıda belirttiğimiz gibi Uygur hukuk vasikalarında kadın adlarına da rastlanmasına rağmen, erkek adları çok fazlasiyla kullanılmıştır. Bu belgelerdeki kişi adları sistemi çok uzun süre devam edegelen ve herkesçe kabul edilen ilke, prensip ve geleneklere dayanmakta idi. Bu yüzden de vasikalardaki kişi adları eski Türk antroponimleri ile aynı veya benzer özelliklere sahiptir.

Her şeyden önce buradaki kişi adları Türk toplumunun çeşitli guruplarını, onların dünya görüşünü, gelenek ve göreneklerini, inançlarını kapsamakta ve yansıtmaktadır. Burada kullanılan kişi adları zengin insanlarla fakir insanlar ve köleler arasında bulunan farklılıkları dahi, yapısı, adın içeriği ve diğer özellikleri ile belirtmektedir. Burada Göktürkçede olduğu gibi yüksek tabakaya mensup insanların adları adeta çok kelimedenden oluşuyor, ünvanlarla beraber kullanılıyor, bazen de bu adlara Çin, Tibet ve Sanskrit kökenli kelimeler de ekleniyordu. Mesela Keyседü Açarı (Ups.28) Yaksundu Tutung (İzgi 144) Bay Yeke Şıla (İzgi 144) Bayan Temür Elçi (Usp.7) Arslan Bilge Tengri İlig Küçük İduk-Kut (Arat 500) Şinvay Tayşi

(FT.1) Şingku Tutun Beg (Yamada 15) Kumaş Bbay (Usp.27)

Sade halkta ise, kişi adları bazen bir kelimeden oluşmaktadır. Mesela, Yigedmiş (İzgi 116) Umar (İzgi 128) Terbiş (Usp.55) Esen (Ups.55) Udçı (Ups.55) Bintung (Ups.1) Böngek (Ups.7) Enç (Ups.2) Vb.

Karahanlı devlet hanedanında "Kara" sözcüğünün antroponimlerin içerisinde geniş şekilde yer alması bize bellidir. Eski Uygur hukuk vasikalarında da Kara kelimesi hem kişi adlarının önünde, hem de sonunda kullanılmaktadır. Bazen bu kelime kişi adlarının içinde lakap gibi gözükmüyor. Mesela, Kmara Bakşı (Ups.10-38) Kara Buka (Ups.16) Kara Kuş (Ups.37) Kara Sengün (Ups.26) Kara Temür (Ups.13) Kara Toyın (Ups.14) Mısır Kara (İzgi 118) Bayan Kara (Ups.2) Tolu Kara (Ups.2) Enç Kara (Usp.2) Kul Kara (Ups.2) Vb.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Türk kişi adlarında ez cümle Göktürk antroponimlerinin bazı araştırmacılar nedense gerekçe göstermeden Kaya kelimesi ile karşılaştırıyor ve kıyaslıyorlar. (9)

Türklerde böri, Arslan, Buka, boğa ve boğra gibi adların totem olduğu mitolojiden iyice bellidir. (10) Hatta G.Pritsak'ın düşüncesine göre Karahanlı Sülalesinde, Arslan kara Hakan ünvanını devletin en yüksek hakımı ve hükümdarı taşıyordu ve Arslan Karluk Kavmi Birliğinde Çigillerin ongunu idi (11) Bu

Çigillerin ongunu idi (11)Bu geleneklerden kaynaklanarak Turfan Uygurları içerisinde Arslan, Buka kelimelerinin de bulunduğu kişi adları çoğunluğa sahip olmuştur. Mesela, Arslan Balban (Ups. 125) Arslan Si Toğrı (Usp.63) Erk Arslan Sengün (Ups 26) Arslan Singkur (İzgi 121) Bars Buka(Ups.13) Beg Buka (Ups.19)Kara Buka(İzgi 138)İlçi Buka(Ups.136) Udçı Buka (İzgi 130) Bar Buka (Ups.19) Temür Buka (İzgi 125) Er Buka (İzgi122)

Vd.

Turfan Uygur devleti Hükümdarlarının Arsla ile ilgili ünvan taşımaları hakkında R. Rahmeti Arat çok doğru olarak yazıyor ki, merkezleri Koço veya daha sonraki adı ile İdikut şehri olan Uygur hükümdarlarının taşıdıkları ünvanın tam şeklinde görülen Arslan Bilge Tengri merkezleri Ötüken olan Uygur İmparatorlarının taşıdıkları ünvanından bilhassa Arslan kelimesinin bulunması ile ayrılmaktadır. İkincilerin kullandıkları " Kağan " yerine, birincilerde genellikle İlig tabiri geçer.Bu noktaların göz önünde tutulması ile bu devirden kalma vasikaların aidiyetinin tesbiti kolaylaşacaktır.(12)

Söz gelişi Bars,Toğrı ve başka hayvanlar eski Türklerde Totem olmalarından dolayı hem Göktürk abidelerinde,hem de Uygur vasikalarındaki kişi adlarının terkinde bulunmaktadır.

Mesela,Bars Buka (Usp.13) Adem Toğrı ,Basa Toğrı (Usp.107) Yap Toğrı (Usp.109) Kotan Toğrı (İzgi 142)Edgü Toğrı (Usp.109) Bars Beg (Usp.13) Bars Urungu (Usp.16)Kutatmış Bars (Usp 88 - 26)Vb.

Devlet adamlarına ait kişi adlarında " El " kelimesi sıklıkla göze çarpıyor. Mesela, El Turmıy Sangun (Usp.26) El Katmış (Usp.2) İl Temür (Usp.17) El Buka,El Temür (Usp 8) El Kırmış Sangun (Usp.26) Sinkur (Tuguş -1 - 1975)

Bilindiği gibi eski Türklerde ebeveynler çocuğa ad verirken,onu kötü varlıklardan korumak için bazı özel adlar bulurlardı. Mesela, Satuk Buğra Han'ın adının "Satılmış " anlamına geldiği bilinmektedir.Bu gelenek adı geçen dönemin Uygur toplumu içinde geçerli ve yaygın idi. Bu yüzden bu tür kişi adlarına Uygur hukuk vasikalarında rastlıyoruz.Mesela,Atsız (Usp.28)

İt Tarkan (Usp.26) It Saman(Usp 26) İt Sinkur (Toguş 1 - 1975) İt Seri (Togux 1 - 1975) Kaçuk(Usp.124) Yabız Ayna (Usp.9) Körksuz (Zieme II)

Bu konu ile ilgili şunu da belirtelim ki, Türklerde köpek kürkü kavramı hakkında ileri sürülmüş varsayımları da göz ardı etmiyoruz.(13)

Hukuk vasikalarında entonimlerden türeyen kişi adları da kullanılmıştır. Mesela, Merkit (Usp.13) Kıtay , Yürük Kıpçak

(Usp 61) Borlukçı (Usp 18 / 52)
Tarıcı Beg (Usp 22) Korumçı (Usp
53) Tağamaçı (Usp.64) Ekçi (Usp
78) Buşacı (Usp.91) vb.

Demek ki, Turfan Uygurlarının
hukuk vasikalarındaki kişi adları da
umumi Türk, eski Türk antroponim
modelinin temel özelliklerini
taşımakta ve yansıtmaktadır.

Türk antroponimisinin bir
takım kelime türetme vasıtaları vardır.
.Şunu da hemen belirtelim ki, bu
türetme vasıtaları Uygur hukuk
vasikaları içinde de geçerlidir. Bu
türetme vasıtaları içerisinde en çok
verimli olan analitik ve sentetik
modellerdir. Hukuk vasikalarında da
da analitik antroponimlerin
aşağıdaki bazı türlerini gösterebiliriz:

1. Sıfat tamlaması şeklinde
olan antroponimler: Ak Pıra
(Usp.51) Altın Kara (Usp 21) Alp
Toğrı (Usp.120 - 122) Arıl Tegin
(Usp.8) Esen Buka (Usp.64) Bay
Boğa)Usp.13-17 38) Kutlu Boğa
(Usp 55) Say Boğa (Usp.22)Vb.

2. irli İsim Tamlaması
Şeklinde Olan Antroponimler:
Bonyak Usp.7) Kutadmış(Usp.26 -
88) İl Almış Sangun(Usp.)Burhan
Kulı(Usp.109) Toyın Kulı(Usp.17-
84-110) Non Kulı (Usp.1-2-25 ve
31)

Sentetik vasıta ile antroponim
türetme bakımından Uygur hukuk
vasikalarında aşağıdaki eklerle kişi
adlarının yapıldığına rastlıyoruz.

-luk, lük sahiplik, aitlik eki :
Kutluğ (Usp 16) Külük İnanç Saçu
Sangun (Usp 26)

-çı çi, Çu çü meslek eki :
Bedizçi (Usp 61) Turmuş Teğirmençi
(Usp.21) Başçı (Usp.38) Korumçı
Oğul (Usp.54) Buşacı (Usp.
91) Udçı (Usp.55) Üdçi Buka
(Usp.55)

-Çuk, Çük, Çak, Çek Küçültme
eki: : Toyınçak (Usp.73) İliçuk
(Usp.117) Tayınçak (Usp.69)
İnalçuk (Usp.110) Mençük
(Usp.76) Ögeçük (Usp.59)

-Ça, Çe Küçültme Eki : Bokça
(Usp.115) Örünçe (Usp.55)

-Sız, Siz İnkâr eki ile :
Mungsuz (Usp.16) Körksüz (Zieme
II) Atsız (Usp.28) Kereksiz (Tuguş
iva (1-13) vb.

-miş, miş fiil-sıfat eki ile : Kız
turmuş (Usp.61) Er toğmiş
(Usp.57) Er Sançmış (Usp.74) Kün
bermiş sangun (Usp.35)
Kuttadmış (Usp.26-88) Ozmış
(Usp.30,107,111,113) Turmuş
Temür (Usp.13, 21) Tınmış
(Usp.14) Udmış (Usp.14) Yıkmiş
taz (Usp.54) Asığ bulmuş (Usp.57)
vb.

-ıs, iş ve ık, ik ekleri ile :
Sayıg (Usp.122) Tartış (Usp.12)
Küçük temür (Usp.14)

-sın, sin emir eki ile
III.şahısta: Kaysın (Usp.78) Kingsun
(Usp.87) Kingsün (Usp.61) vb.

KISALTMA

Usp.15 – W.Radloff. Uigurische
Sprachdenkmeler. Leningrad, 1928

DİPNOTLAR

1. İbrahim Kafesoğlu : Türk Milli Kültürü İstanbul - 1984, S.115
2. V.Mahpirov İveena Drevnix Predkov Almatı 1997, S.151
3. A.Von Gebain Das Lebend im Uigurischen Königreich von Koço Wiesbaden , 1973
4. Spravočnik liçnix imen narodov RSFR. Moskova 1972 s.208-257
5. A.Von Gebain age. S.35
6. V.Mahpirov age. S.152
7. V.V.Barthold. Soçineniya Moskova 5.cilt 1968 s.50
- R.Rahmeti Arat İdikut ünvanı hakkında Mmakaleler 1.cilt Ankara 1987 s. 493
8. A.Von Gebain age. s.69
9. V.Mahprirov age. s.156
10. Bahattin Ögel Türk Mitolojisi 1.cilt s.36 1993 - Ankara
11. O.Pritsak Karahanlılar İslam A Ansiklopedisi 6.cilt s.153 İstanbul 1993
12. R.Rahmeti Arat age. s.501
13. A.Caferoğlu eserleri 4.cilt s.90 1997 İstanbul

---

14. Baskakov N.A. İmena Sobstvennie gunnov bulgar Xazarov Sabirov İ Avarov v İstoriçeskix İstoçnikax " Sovyetskaya Turkologiya" dergisi No.4 s.76 1985 Bakü

Esir Doğu Türkistan'ın Kurtuluş Yolları

".... Kızıl Çin çok yönlü bir sömürgeci siyaseti gütmektedir ;

1.Asya Hakimiyeti için önce Doğu Asya'nın komünistleştirilmesi ve Japonya'ya karşı bir yakın set kurmak.

2.Türk ve İslam gücünü halkını ortadan kaldırmak,

3.Rusya'ya karşı bir örgütlenme

4. A.B.D.,lerine karşı güçler ve hedefler tesbiti işlerini dikkat ve kurnazlıkla yürütmekte,atom ve hidrojen bombalarının sayısını arttırmakta,Nükleer silahlarını çoğaltmaktadır.....

..... Biz ecdadımız gibi büyük düşünemediğimiz için bu hale geldik. Çin, eskiden Doğu Türkistan'ı üs olarak kullanarak Batı Türkistan'a saldırmışlardı. Şimdi de aynı emelin peşindedir. Rus'un girdiği yere şimdi Çin girmek istiyor .....

Gafletten uyanmalı, derin ve geniş düşünülüp, önlemler alınmalıdır. .... " "

Merhum Prof. Dr.Hikmet TANYU
(Yeni Düşünce 17.'1.1992)

GÜNÜMÜZ UYGUR TÜRK TARİHİ ROMANLARINDA AZATLIK TEMASI

Doç. Abdulhekim İltebir

Tarihe bakacak olursak, Doğu Türkistan Türkleri öz topraklarında Hun, Göktürk, Avar, Hazar İmparatorlukları, Kansu Uygur Hanlığı, Uygur, Karahanlı, İdi kut, Gazneli, Harzemşahlar, Altınordu, Saidiye, Timurlular, Babur ve Kaşgariye devletleri ile Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti gibi bir çok bağımsız Türk devletlerini kurmuş ve kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Şanlı tarih, parlak medeniyet ve ölmez edebi mirasları yaratmışlardır. En önemlisi, öz topraklarını canları pahasına koruyarak insanlığın azatlık düşüncesinin meşalesini tutuşturmuşlardır.

Türk dünyasının kültür tarihinde ve edebiyatında silinmez

katkıları ile özel bir yere sahip Uygur Türklerinin klasik edebiyatı, kendilerinin Oğuz han destanı, Emir Goroğlu, Altın Yaruk, Maytri Simit (Maytri Simit Nom Bitig), İki Tekin'in Hikayesi, Şuan T'sang'ın Tercüme Hali, Sekkiz Yükme, Kimkoki, Divan-i Lugat-it Türk, Kutatku Bilig, Atebetul Hakayik, Kissesul Enbiya (Rabgozi) Gül ve Noroz, Meşhunol Hekayik, Çahar-Divan, Hemse, Cahanname, Çingizname, Muhabbetname, Mihnetkam, Tezkire-i Azizan, Gül ve Bülbül, Nizari Destanları, Tezkire Tulevliye, Sıddıkname, Şahname-i Türki, Hüseyin Beğ Tevahi Musikiyun, Gazaliyat Tarihi Emiyye, Tezkiret-ül Evliya, Tevahi Musikeyin, Tarih-i Hamidi gibi büyük ve hacimli eserleri ile ecdatlarımızın şanlı geçmişini, bağımsızlık, hürriyet, erkinlik, azatlık, mustakillik ve istiklal felsefe ve düşüncesini, ve bu kavramları canından da aziz gören kahramanlık cesaretini ortaya koyagelmiştir.

Demek ki, azatlık düşüncesi, varislerin düşüncesine, an'anevi miras olarak yerleşmiş ve günümüze kadar devam edegelmiştir.

Özellikle, 1874 yılında meydana gelen Çin saldırılarından sonra ve günümüze kadar devam edegelen zulüm ve sömürgecilik cereyanında saldırıya karşı talayca (defalarca) istiklal ateşine kendilerini atan Uygur Türkleri gerçi tam olarak bağımsızlığa erişememişler, fakat

tarih sahifelerine unutulmaz kahramanlık destanları bırakmışlardır.

1949 yılında vuku bulan son Kızıl Çin işgalinden sonra bütün cephelerde bağımsızlık savaşını devam ettiren Doğu Türkistan Türkleri politik, dikta siyasetinin bir sonucu olarak gerçek tarihin tahrip ve değiştirilmesi sonucunda kendi tarihlerini unutmaya zorlanmalarına ve tarihi temaları işleyen eserlerin yazılmasının yasaklanmış olmasına rağmen, edebiyatın gizli gücünden yararlanarak milli tarihini aydınlattı ve gelecek nesilleri eğitmek ve azatlığa doğru yönlendirmek görevini bihakkın yerine getirmiştir.

Uygur Türklerinin günümüz tarihi romanları, 1930'lu yıllarda başlamıştır. 1975-90 yılları arasında geçen 15 yıllık bir süreç Uygur tarihi romancılığının en verimli devresi olarak kabul edilmektedir. Bu yıllarda ünlü yazar Ziya Samedi Mayımhan, Yılların Sırrı, Gani Batur, Ahmetcan Efendi gibi tarihi romanları yazmıştır.

Ünlü dilci, şair ve yazar Prof.Dr. Abdurrahim Ötkür; **İz, Oygangan Zemin** (Uyanan Topraklar), **Temür, Molla Zeydin, Baldur Oygangan Adam** (Erken Uyanan Adam) ve **Abdulkadir Damolla** gibi tarihi romanları yazmıştır.

Seyfettin Azizi'nin "**Satuk Buğrahan**", Dilci-Yazar Ferhat Cilan'ın "**Mahmut Kaşgari**"

romanları da bu devirde vücuda getirilmiştir.

Romanlarda aksettirilen tarihi devirlerin başlangıç ve sonuç itibariyle bazı romanların genel ve kısa özetleri ve romanlarda ileri sürülen azatlık temaları hakkında duracağız.

Mahmut Kaşgari Romanı

Yazarı Ferhat Cilan. 1994 yılında Ürümçi Halk Neşriyatı tarafından

yayınlanmıştır. Romanda 1040'lı yıllarda yaşayan Karahanlı Hükümdarlarından Süleyman Arslan Han'ın çağdaşı olan büyük Türk alimi ve düşünürü Kaşgarlı Mahmut'un hayatı anlatılmaktadır. Roman o devirde yaşayan Uygur ve Karluk'ların her sahadaki yaşantılarını aksettirmektedir. Romanda Kaşgarlı Mahmut'un ölümüne kadar vatani, milleti ve bağımsızlık için yaptığı mücadeleler ve faziletleri, ilim ve hikmette kemalete erişen kişiliği canlı, gerçekçi ve özel bir üslûpla

anlatılmaktadır. Roman, okurlara milli gurur, milli hakimiyet ve milli istikbal duygusu vermektedir.

Satuk Bugrahan Romanı :

Bu roman Seyfettin Azizi tarafından yazılmış ve 1987 yılında Pekin Milletler Yayınevi tarafından neşredilmiştir. Romanda Karahanlı Devletinin üçüncü Hakanı - *Elge Kut Atkan Ulug Buğrahan* ünvanı ile tanınan ilk defa İslâmiyeti kabul eden Sultan Abdülkerim Satuk Buğrahan'ın amcası Oğulçak Han'dan kşendi hakkı olan Hakanlığı nasıl geri aldığı, adil ve muntazam bir siyaset icra ederek Hoten İdikut ve diğer Türk boylarını fethederek birleştirdiğini, İslâmi devletlerde ilk kez kölelik kurumunu ortadan kaldırdığını, milletini refaha devletini ise en kudretli bir devlet haline getirdiğini ve kendisinin sade ve faziletli bir hayat sürdüğünü anlatmaktadır.

Satuk Buğra Han'ın kahramanlık ve cesur tutumu okurların kalbine azatlık ateşini tutuşturmakta ve onun *İstiklal Tuğı* kalblerde bir meşa'le olarak yansımaktadır.

Otluk Çember Romanı

Himmet Abdullin tarafından yazılmış ve 1986 yılında Alma-Ata'da Yazucu yayınevi tarafından kiril harfleri ile yayınlanmıştır.

Bu eser 1990 yılında Ürümçi'de Tanrıtağ dergisinde Uygur harfleri ile da tafrika edilmiştir.

Roman; 10. yüzyılda İdikut Uygur Devletinin toprak bütünlüğünü korumak için Karahanlı devletinin de yardımı ile Çin ve Tibet saldırılarına nasıl karşı koyduklarını anlatmaktadır. Saldırgan düşmanları vatan topraklarında nasıl yok ettiklerini ve devletin şerefi ve milletin güvenliğini nasıl korudukları tasvirlenmektedir.

Romandaki Çin Melikesi'nin şom niyetleri okurları nasıl galeyana getiriyorsa, Kağan'ın kahramanca ve cesur tutumu ve "Kingeş (Parlamento)Başmüşaviri'nin zeki ve bilgece tedbir ve nasihatları günümüz için de geçerliliğini koruyan değerlerdir.

Amannisa Han Romanı

Seyfettin Azizi tarafından kaleme alınmış ve 1980 yılında Ürümçi Halk Neşriyeti tarafından yayınlanmıştır.

Romanda 16.yüzyılda yaşayan Yarkent - Saidiye Uygur Devleti'nin hükümdarı Abdurreşit Han'ın "hanışı" (eşi) mütefekkir alim, Mukam ve müzik bilgini Amannisa Hanım'ın hayatı anlatılmaktadır. Saray'daki karmaşık mücadeleler neticesinde vatanperver hükümdar ve eşi Amannisa Hanım'ın, devletin bağımsızlığını korumak, yüceltmek ve halkı mutluluk ve saadete erdirmek için yaptığı faaliyetler tasvirlenmektedir.

Roman, okuru milli iftihar duygusuna garketmektedir.

Sait Han Romanı

Hacı Mir Zahit Kerimi tarafından yazılan bu roman, 1998 yılında Ürümçi Halk Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Romanda Yarkent-Saidiye Uygur Devletinin kurucusu ve Türk tarihinin kaydettiği en büyük sergerdelerden olan Sultan Sait Han'ın yönetimi, adil icraatları, mert ve cesur hayatı ve geçmiş birleştirilerek devrin tarihi gerçekleri ortaya serilmektedir.

İğir Tınıklar

(Ağır Nefesler)

Yusuf İlyas tarafından yazılan bu roman, Ama-Ata'da 1993 yılında Yazuçi Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Roman, Doğu Türkistan'da 16 - 17.yüzyılda hüküm süren Saidiye Devletinin yıkılmasında çok etkili rol oynayan sözde Şeyh Hidayetullah'ın Çin- Mançu istilâcıları ile olan işbirlikçi ve haince tutumu, şahsî çıkarı için vatani ve milletini Çinli istilâcılara nasıl sattığı bütün ayrıntıları ile beyan edilmektedir.

Nazuğûm Romanı

Turgan Tohtem tarafından yazılmış ve 1988 yılında Alma-Atı'da neşredilmiştir.

Romanda 18.yüzyılın sonlarında Çin-Mançu istibdatçılarına karşı azatlık için canını feda eden vatanperver kahraman Uygur kızı

Nazuğûm'un kahramanlık mücadelesi tasvirlenmiştir.

Nazuğûm trajedisi günümüze kadar Uygur Türkleri arasında *Nazuğûm Koşakları* olarak söylenegelmektedir.

İZ Romanı

Ünlü dilci, şair ve yazar Prof. Dr. Abdurrahim Ötkür tarafından yazılan bu eser, 1984 yılında Ürümçi Halk Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Romanda 1913 yılında Kumul'da patlak veren ve daha sonra bütün Doğu Türkistan'a yayılan Tömür Halife liderliğindeki halk ayaklanması anlatılmaktadır. Mücahitlerin Doğu Türkistan'daki kokuşmuş Çin işgalçilerini ülkeden nasıl defettiklerini, Çin hâkimiyetini nasıl yok ettiklerini ve Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı yolunda yapılan mücadeleler ve kahramanlıklar ile acıklı mağlubiyetin arka yüzü ortaya serilmektedir. O yüzden halk ayaklanmasının lideri *Tömür Halife*, Doğu Türkistan Türklerinin milli lideri olarak anılmaktadır.

Molla Zeydin

Habir Temur tarafından 1983 yılında yazılmış ve Ürümçi Yaşlar(Gençler)Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Romanda 19.yüzyılın başlarındaki Turfan ilinin Lükçün Kasabasında yaşayan düşünür ve

güldürü ustası Molla Zeydin'in Kaşgar, Aksu, Korla ve Turfan şehirlerinde yaptığı faaliyetleri gülünç ve mizahi bir anlatımla beyan edilmektedir.

Aynı zamanda bir halk kahramanı de olan Molla Zeydin'in müstebit Çinli İstilâcılara karşı akıllı ve zekice yaptığı taşlamalar günümüze kadar halk arasından söylenegelmektedir.

Abdulkadir Damolla

Ünlü romancı Habir Temur tarafından 1986 yılında yazılmış ve Ürümçi Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır.

Romanda 1924 yılında Kaşgar'da müstebit Çin hakimiyetinin galçaları (Uşakları) tarafından hunharca öldürülen azatlık savaşçısı, kahraman mücahit, büyük alim Abdulkadir Damolla'nın hayatı ve yaptığı çalışmalar anlatılmaktadır.

Hayatında bir çok bilgin yetiştiren, toplumun eğitimi için bir çok kıymetli eserler yazan Abdulkadir Damollam Doğu Türkistan azatlık savaşçıların şanlı ülgesi (Örnek Alınacak Büyük Bir Bilgin) olarak bilinir.

Oyngangan Zemin

(Uyanan Topraklar)

Prof. Dr. Abdurrahim Ötkür tarafından yazılan bu eser 1988 (1.cilt) ve 1994 (2.cilt) yıllarında Ürümçi Halk Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Öçmes Yıllar (Silinmeyen Yıllar) : Ayşem Ahmet tarafından yazılan bu esen, 1989 yılında Ürümçi Halk Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Oyanan Topraklar ve Silinmeyen yıllar adlı her iki romanda 1930'lu yıllarda Kumul'da başlayan ve bütün Doğu Türkistan'a sirayet eden Doğu Türkistan'ı Çinli istilâcılardan kurtarmayı hedefleyen büyük kozgulangın (ayaklanmanın) efsanevi lideri Hoca Niyaz Hacı'nın hayatı, Çinli işgalcilerle yaptığı savaşlar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu eserlerde Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı ve Türk halkının hürriyeti için aziz canlarını feda eden bir çok halk kahramanının hayatına de yer verilmiştir. Her iki roman da 1933 yılında Kaşgar'da kurulup bütün dünya'ya ilan edilen Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin genel durumu ile bu bağımsızlık hareketinin başarısızlığa uğramasının sebepleri de ayrıntılı olarak beyan edilmiştir.

Ayrıca, söz konusu romanlarda Çin- Sovyet emperyalistlerinin hile ve aldatmacaları ile bu bağımsızlık hareketine Stalin'in yaptığı ihanetler

de belgelere dayanılarak anlatılmaktadır.

Baldur Oygangan Adam

(Erken Uyanan Adam)

Habir Temur tarafından yazılmış olup, 1989 yılında Ürümçi'de Yaşlar Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır.

Abdulhalik Uyguri Romanı

Mehmet Şahnıyaz tarafından yazılmıştır. Roman 1991 yılında Pekin Milletler Neşriyatı tarafından basılmıştır.

Son iki romanda 1933 yılında Doğu Türkistan'da hüküm süren Stalin Kuklası, kanlı Çin Celladı General Şing tarafından kılıçla vurularak vahşice şehit edilen eğitimci-şair, kahraman azatlık lideri Abdulhalik Uyguri'nin hayatı, eserleri ve halk ayaklanmalarındaki baturlukları beyan edilmiştir. Şairin cengaver şiirleri günümüzde de halk tarafından sevilerek okunmaktadır..

Yıllar Sırrı (1966) Gani Batur (1979) Ahmetcan Efendi (1983) Romanları

Kazakistan'da yaşayan Doğu Türkistanlı şair-yazar ve devlet adamı Ziya Samedi tarafından yazılmış ve Alma-Ata'da yayınlanmıştır.

Romanlarda 1944 yılında Gulca şehrinde kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetinin kuruluş aşamasında geçirdiği evrimler, bu genç devletin

karşılaştığı sorunlar, uluslararası alandaki faaliyetleri iç ve dış siyaseti ve bu devletin genel durumu ile devlet adamlarından Mareşal Ali Han Töre (Cumhurbaşkanı) ve Ahmetcan Kasimi (Başbakan)'lerin feresatlı iş ve faaliyetleri, Gani Batur gibi halk kahramanlarının işgalcilere karşı yaptığı savaşlar ve başarısızlıkla sonuçlanan bu azatlık hareketi, bu hareketlerin içinde bizzat yer alan yazar tarafından objektif olarak tahlil edilmektedir.

Diğer Tarihi Romanlar

1944 yılında kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetinin kuruluşu ve daha sonraki dönemlerde vuku bulan kanlı savaşlar ile direniş hareketleri anlatılan tarihi romanlardan şunları de sayabiliriz ;

Ahiretten Kelgenler

(Ahiretten Gelenler)

Turdi Samsak, 1985 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Aksu'da 1945.yıl

İsa Yusuf, 1987, Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

İli Dolkunları

(İli Dalgaları)

2 cilt, Abdurrahman Kahhar, 1985 Ürümçi Halk Neşriyatı

Tang Aldıdığı Yultuzlar

(Tan'dan Önceki Yıldızlar)

Erşiddin Tatlık, Ürümçi

Unutulgan Kişiler

(Unutulan Şahıslar)

Ahat Turdi, 1988 Kaşgar Uygur Neşriyatı

Yıllar Şundak Ötken

(*Yıllar Öyle Geçmişti*)

Mehmet Emin Aşur, 1980 Ürümçi Halk Neşriyatı

Muydin Komandır

(*Muhittin Komutan*)

Aziz Sabit, 1985 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Tanrıtağ Burkutu

(*Tanrıdağ Kartalı*)

Seyfettin Azizi, 1988 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Çala Tekken Ok

(*Hedefi Bulamayan Kurşun*)

Abdullah Talip, 1985 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Kaynam Örküşü

Abdullah Talip, 1983 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Bunlardan başka çeşitli devirlerde Doğu Türkistan'da meydana gelen bağımsızlık hareketlerini konu alan ve Uygur Türklerinin hayatını anlatan şu tarihi romanları da sayabiliriz.

Vekay-i Kaşgar,

Kutluk Şevki, 1934 Kaşgar.

Bu roman Kaşgar Gazetesinde tefrika edilmiştir

Tündüki Çakmak

(*Gecedeki Yıldırım*)

Ubeydullah İbrahim, 1988 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Mayımhan

Ziya Samedi, 1963 Alma-Ata Yazuçi Yayınevi

Yıllar

Abdullah Ahmedi, 1992 Ürümçi halk Neşriyatı

Ay Yamguru (*Ay Yağmuru*)

Ahat Turdi, 1985 Ürümçi halk Neşriyatı

Kanlık Yer (*Kanlı Topraklar*)

Mehmet Emin Tohtayev, 1975 Kaşgar Neşriyatı

Nurluk Kalbler

Samet Dugaylı,

Kısas

Kahhar Celil, 1988 Ürümçi Yaşlar Neşriyatı

Bunlardan başka yüzden fazla hikaye ve yirmiden fazla roman yazan ünlü yazar Zuhrettin Sabir; **Abral Şamallırı** (Abral Rüzgarları) 1981 Halk Neşriyatı, **İzdiniş** (Arayış) 1983 Ata Halk Neşriyatı 1990 Halk Neşriyatı **Anayurt** (4 cilt) 1998 Halk Neşriyatı gibi tarihi romanları yazarak Kızıl Çin istilâsı altındaki Doğu Türkistan halkının özellikle bu ülkedeki aydınların (ziyalıların) hayatını rejim çeklemesine (*yönetimin müsaadesi nisbetinde*) göre anlatmıştır.

Şunu kabul etmek gerekir ki, Komünistik edebiyat diktatörlüğünce yasak bölge ilan edilen olan tarihi romancılıkta yalan tarih uyduran, yalan tarihi şahıslar yaratan, edebiyatı sosyalizm rejimi için hizmet eden bir araç olarak alan, Malik Kebir'in **Kuyaş şarktın çıkıdu** (Güneş Doğu'dan Doğar) Kay,um Turdi'nin **Kızıлтаğ Baturları**, (Kızıldağ Kahramanları)

Köreşcan Yıllar (Mücadele Yılları 3 cilt) gibi **Galçalar** (Tasmalı)

Edebiyatını temsil eden sözde tarihi romanlar da yazılmıştır.. Bu ve bunun gibi romanlar geniş halk kitlelerinin nefret ve gazabına uğramıştır Uygur tarihi romanlarının büyük bir bölümü Mançu - Çin istilâsı ve Mllyetçi Çin istilâsı devrindeki milli bağımsızlık mücadeleleri, köylüler ayaklanması ve silahlı direniş hareketlerine öncülük eden halk dahileri, milli kahramanlar ve tarihi şahısların hayatının gerçeklerini gözler önüne sermişlerdir.

Bu romanlar 1. ve 2.dünya savaşlarından sonra Çin ve Rus emperyalistlerinin Türk topraklarını işgal ederek Türk halklarını esaret altına almaları, onların milli

zenginliklerini nasıl talan ettiklerini bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermiştir.

Yukarıda bahsedilen tarihi Türk romanları anlamı ve edebi yönden stilistik zevklerinden başka, ideolojik yönünden halkımıza unutturulan ve yok edilmeye çalışılan milli tarihini hatırlatma, milli kimliğini tanıma, nasıl yaşamaları konusunda düşünme fırsatlarının yaratır. Böylece kişilere tarihten ders alarak kölelikten ve esaretten kurtulmanın doğru yollarını bulmanın imkânlarını gösterir. Öz tarihi yasaklanan, kendi toprakları ellerinden alınan, kendilerinin mensubu olduğu Türk milletinden olduğunu ifade etmenin suç sayıldığı bir millet için yani esaretteki Uygur Türkleri için, bu tür siyasi muhitte büyük bir metanet ve direniş örneği sergileyerek, bedii icadiyetten faydalanıp gerçek tipleri canlandırarak, tarihi roman yazmak, gerçekte ise bedii tarih yazmak olarak kabul edilebilir.

1988 yılında Abdurrahim Ötkür'ün **Oyngangan Zimin** romanı neşredildiğinde, bu romana konu olan Kumul'un dağ köylüleri gündüz 12 saat süren ağır işlerini bitirirerek gece evlerde toplanmışlar ve mum ışığı altında bu romanı büyük bir sevinç ve heyecanla sabaha kadar okumuşlardır..

1990 yılı Nisan ayında Kaşgar'ın Barın kasabasında işgalci Çinlilere

karşı silahlı bir ayaklanma olmuştu. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra tutuklanan genç mücahitlerin bir kısmı sorgu esnasında Çinli cellatların *niçin böyle silahlı isyana teşebbüs ettiniz ?* sorusuna kendilerinin *Oyngangan Zemin* romanını okuduktan sonra büyük bir heyecana kapıldıklarının ve bu eyleme karar verdiklerini ifade etmişlerdir..

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere; Uygur tarihi romanlarının Doğu Türkistan milli azatlık mücadelesindeki rolü aynen karanlıkları aydınlatan bir meş'ale gibi önemlidir.

NOT: Bu makale Antalya'da düzenlenen Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'nda bildiri olarak sunulmuştur.

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI'NDAN TEMİN EDEBİLECEĞİNİZ YAYINLAR

1.Esir Doğu Türkistan İçin (Merhum İ.Y.Alptekin'in Hatıraları)	1.500.000.TL
2.Uygur Atasözleri ve Deyimleri (Dr. Kurtuluş Öztopçu)	1.500.000.TL
3.DoğuTürkistan Türkleri Tarihi (Başlangıcından 1877'ye kadar I.Cilt) (Prof. Dr. Mehmet Saray)	2.000.000. TL.

Vakfımızdan Ödemeli Olarak İsteyebilirsiniz.
(Öğretmen ve Öğrencilere % 40 indirim yapılır.)

“ UYGURLAR VE BEN “

BİR MÜSLÜMAN Topluluğun Yeniden Keşfi”

Kathy WYER

Çeviren : Abdulhamit AVŞAR

“Amerikalı bir araştırmacı olan Kathy Wyer'in 1997 İli (Gulca) olayları sırasında New York Times gazetesinde olayların veriliş biçiminden yola çıkarak, “Acaba internet dünyasında Uygurlarla ilgili ne gibi bilgiler var?” düşüncesiyle yaptığı araştırma sonucu kaleme aldığı ve bu arada Doğu Türkistan'a gerçekleştirdiği iki ayrı seyahat sırasında ora insanına ilişkin samimi duygularını yansıttığı bu yazının sizin de ilginizi çekeceğini umuyoruz.

1990 yılının Mart ayından Ağustos ayına kadar Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi de denilen Doğu Türkistan'da Uygurlar arasında buldum. Kasım 1990 - Temmuz 1993 tarihleri arasında Utah Middle East Center Üniversitesi Siyasal Antropoloji dalında master çalışmamı tamamladım ve hemen akabinde, yaklaşık iki hafta sonra, kendimi yeniden Doğu Türkistan Uygurları arasında buldum. Bu seyahatim de yaklaşık beş ay sürdü ve 1993 Aralık ayının ortalarına kadar Doğu Türkistan'da kaldım. Bu seferki seyahatim Durfee Foundation Chinese/American Adventure Capital Programı tarafından

finanse edildi ve amacı, katılımcılara bir serüven yaşatmaktı. Böylece batıdaki en uç noktaya, Kazakistan, Afganistan ve Pakistan'a komşu Çin'e bağlı bu en uzak ülkeye yeniden gitmek nasip oldu. Dile kolay, bu topraklar sıradan bir yer değil, tarihi İpek Yolu'nun efsanevi ülkelerini bağrında barındıran bir coğrafya üzerinde kurulu ve Amerikalılarca pek tanınmayan ancak renkli ve ilginç bir Türk boyu Uygurlar'ın ülkesiydi. Bu yolculuğum sırasında bana hakim olan kanaat Uygurların, köklerinin kurutulması için yapılan bütün onca gayretlere rağmen, ayakta kalmayı başarabilen, varlıklarını sürdürebilen insanlar olduğuydu.

Şubat 20 Şubat 1997 tarihli New York Times gazetesinin birinci sayfasında şöyle bir başlıkla karşılaştım: “Çin'in Uzak Batısında Bombalama ve Kargaşalıklar Şeklinde Etnik Gerginlik”! Ne var ki bu uzun haberin ta sekizinci paragrafına kadar “Uygur” kelimesine rastlanmıyordu. Sözün kısası ayaklananlar, yalnızca, öfke ile baş kaldıran ve kaynaşan Müslüman bir etnik topluluk olarak lanse ediliyordu. Ancak sekizinci paragraftan sonra bu etnik topluluğun kimler olduğu, hangi anlaşılabilirdi. Bu beni “Uygur” millete mensup oldukları adı üzerinde düşünmeye sevk etti ve bu konuda ulaşabilecek yeteri kadar kaynak olup olmadığını anlayabilme için internet üzerinde bir araştırma yapma gereği duydum.

Sanal ortamda yaptığım bu araştırmalar sonunda karşılaştığım manzara beni hem şaşırttı hem de heyecanlandırdı. Çünkü bu uğraşlar sonucu Uygurları konu alan bir çok Web sitesine rastlamıştım. Örneğin "Free Eastern Turkestan" (Hür Doğu Türkistan) ile "The World Uighur Network News" (Dünya Uygur Haberleşme Ağı) Uygur bağımsızlık hareketiyle bağlantılı iki siteydi. Bunun dışında "International Taklamakan Uighur Human Rights Association" (Uluslararası Taklamakan Uygur İnsan Hakları Birliği) tarafından Mart 1997 tarihinde hazırlanan ve Doğu Türkistan konusunda elektronik haberleşme sağlamaya yönelik UIGHUR-L isimli bir site de internet ortamında yer alıyordu. Yine "Uighur Customs" (Uygur Gelenekleri), "Xinjiang Tourist Guide" (Sinkiang Turist Rehberi) ve "the Lonely Planet-Detour Kasghar" adlı siteler de Uygurların dikkat çekici kültürel özelliklerinin yer aldığı sitelerdi.

İlk yolculuğum sırasında muhakkak görülmesi gereken yerlerden biri olan Kaşgar'a, o sırada vuku bulan bir ayaklanma sebebiyle kapatıldığından, seyahat imkanı bulamamıştım. Bundan dolayı, seyahatimin üç ayını 1997 yılında benzer olaylara sahne olacak olan Gulca (İli)'da geçirmek mecburiyetinde kalmıştım. İkinci gidişimde ise, gezimin önemli bir bölümünü Kaşgar'da geçirme imkanı bulabildim. Bu günler boyunca Uygurları dinledim ve onların isteklerinin neler olduğunu,

kendilerine karşı yapılan muamelelere karşı neler hissettiklerini ve karşı karşıya bırakıldıkları haksız ve adaletsiz ortamı daha yakından tanıma ve anlama fırsatı buldum. Pembe, kırmızı ve turuncu renkli halılarını inceledim. Gür keçi kılını andıranlarından, parlak kadifeden yapılmışlarına, boncuk ve pullarla bezenmişlerinden Robert Redford tarzı kovboy şapkalarını andıranlarına, asil görünümlü siyah, beyaz veya yeşil renklerine kadar pek çok ilginç başlıklarını yakından inceleme fırsatım oldu. Yenleri parmaklarının uçlarına kadar sarkan paltolarını, çaylarını, çayı çaydanlıkların içine atarak hazırlayışlarını seyrettim. Evlerini ziyaret ettim, yemeklerinden yedim. Bana envai çeşit meyve ikram edildi. O zamana kadar hiç bilmediğim bir şeyi, büyük kâselerde ikram edilen çaya süt ve tuz katılarak içilmesini öğrendim. Sonra onlardan ayrıldım ama, orada yaşadıklarım benim için, peri masallarında anlatılanlarla benzer bir hatıra oldu....

Yeniden internet konusuna dönersek, **Uyguristan** meselesinin internet dünyasında nasıl bir ebediliğe kavuştuğunu söyleyebiliriz. Şu anda Uygurlar bilgisayar dünyasında, Tibetlilerinkinden daha çok seslerini duyurabiliyorlar.

Arabamda benim bir "Hür Tibet" çıkartmam var. "Hür Uygurlar mı?". Yada "Doğu Türkistan'daki milyonlarca azınlığa hürriyet mi?" Bu tür bir yazıyı henüz etrafımda göremiyorum...

DOĞU TÜRKİSTAN'DA DİN SORUNU

İbadet Ve İnanç Hürriyeti

İsmail CENGİZ

1949 yılından bu yana Kızıl Çin'in haksız işgali ve yönetimi altında bulunan (1) ve "*Şincang*" (2) ismiyle unutturulmaya çalışılan Doğu Türkistan'da resmi verilere göre 16 milyon (3); yerel bilgilere göre 40 milyon (4); geçmişten günümüze uyarlanan istatistiki çalışmalara göre yaklaşık 30 milyon (5) Müslüman Türk yaşamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısını oluşturan ve "*özerk bölge*" statüsünde (6) bulunan Doğu Türkistan'da "**DİN**"; Çin Komünist Partisi'nce "*afyon*" olarak (7), devletteki otoriteler tarafından ise "*ulusal birliği tehdit unsuru*" olarak (8) hatta "*insanların sağlığını bozan faktör*" olarak (9) kabul edilmiştir. "*İbadet Yerleri*" ise bu tehdidin "*potansiyel odak noktası*" olarak görülmüş (10) ve bunların sonucu olarak da "*dini faaliyetlerin özgürce*

yapılması" kısıtlanmıştır (11). Çünkü Çin yönetimine göre, "*dini inançların özgür olması demek, din'in özgür olması demek değildir*" (12). Bu resmi beyanda görüleceği üzere, aslında birbirinin aynı olan "*din*" ve "*dini inançlar*" birbirinden farklı olarak değerlendirilmiştir. "*Din'in özgür olmadığıнын*" açıkca ifade edilmesi, açık bir insan hakkı ihlalidir. Halbuki İnsan Hakları Beyannamesi'nin 9.ncu maddesinde "*her insanın düşünce, vicdan ve din hürriyetine sahip olduğu*" belirtilmiştir (13). İnsan Hakları Beyannamesi, BM Irk Ayrımcılığı Sözleşmesi ve benzeri uluslararası anlaşmaları hiçe sayan Kızıl Çin yönetimi; "*dindar olmanın suç teşkil ettiğini*" (14) söyleyerek "*din'i sistem içinde kontrol altına almakta*" kalmamış, "*ulusal birliği (!) tehdit ettiği*" gibi gülünç gerekçeyle "*komünist dikta sistemin devamı için DİN'i yok etmeyi*" hedeflemiştir (15)

Halbuki Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 36.ncı maddesinde; "*her bir Çin vatandaşı, dini inanç ve özgürlüğüne sahiptir. Devlet, vatandaşın normal dini faaliyetlerini korur. Kimse dini bahane ederek sosyal düzeni bozamaz, insanların sağlığı ile oynayamaz ve devletin eğitim programına karşı çıkma girişiminde bulunamaz; dini cemaat ve dini hareketler dış güçlerin kontrolünde olamaz*" yazılıdır (16).

Görüldüğü üzere "*din hürriyetine*" Anayasa ile müsaade edilmiş olmakla birlikte; "*dini inanç*" ve "*dini cemaat*" ve "*dini hareketler*"in tüm dış dünya ile ilişkileri kesilmiş ve "*ataizm*" üzerine kurulu "*Devlet Eğitim Programı*" ile *din, baskı ve kontrol altına alınmıştır*. Çünkü Çinli yöneticilere göre **DİN**;

geçmişte ve günümüzde devletin yönetim kademelerine, adli organlarına, eğitime, aile planlamasına, sağlığa....., karışmak suretiyle, bazı insanları kandırarak ve zorlayarak (!)....., bölücülük ve sabotaj eylemlerinin gerçekleşmesinde başlıca rol oynamaktadır (17).

İşte bu tür iddia ve düşünce ile hareket eden Çin yönetimi "din'i düşman olarak gördüğünden", Din'e karşı savaş açmış; Müslüman halkı esaretinde tuttuğu yetmiyormuş gibi, bu masum insanların vicdanlarına hükmetmeye çalışmakta ve 1000 yıldır kökleşen dini inançları yok etmeye gayret sarf etmektedir.

31 Mayıs 1984'de kabul edilen ve 01 Ekim 1984'de yürürlüğe giren "Milli Sınırlara Sahip Özerk Bölgeler Yasası"nın 18.nci maddesinde de tıpkı 1982 Anayasası'nda olduğu üzere "milli otonom bölgelerin yönetim organlarının her milletten vatandaşların dini inanç ve özgürlüğünü teminat altına aldığı" (18) yazılı olmasına rağmen, uygulamada; din, inanç ve ibadet hürriyetine, hatta vaaz verme, camiide kalabalık grup halinde ibadet etme, uzun dua okuma ve kutsal kitaptaki bazı ayetlerin okunmaması gibi kısıtlamalar getirilmiş (19); memurların, işçilerin ibadet yerlerine gitmeleri ve ibadet yapmaları yasaklanmış (20); ibadet yaptığı tesbit edilenler işten atılma, gözetim altına alma veya para cezalarına çarptırılmış (21); kadınların, kızların dini ibadetlerini yapmalarına, 18 yaşındaki küçüklerin dini kurs ve eğitim görmelerine ve ibadet yapmalarına

yasak getirilmiş (22); isteyen özel şahısların dini okul veya kurs açmaları men edilmiş (23); öğrencilerin dini kurs ve okullarda okumaları yasaklanmış, hatta dini eğitim aldıkları veya ibadet yaptıkları tespit edildiğinde cezalandırılacağı ve bununla da kalınmayıp öğrencinin okul müdürü, sınıf sorumlusu ile anne ve babası hakkında adli soruşturma açılacağı (24) resmi belgelerle ifade edilmektedir (25).

Hatta o derece ileriye gidilmiştir ki, normal dini faaliyet kapsamında olan "ibadet süresi"ne dahi kısıtlama getirilmiş, üretim ve iş hayatını olumsuz etkilediği (!) gerekçesiyle ibadet, yarım saat süre ile sınırlandırılmıştır (26).Ve tüm bu kısıtlamalara, kendi anayasalarına ve Özerklik yasasına aykırı talimat ve yönetmenliklere, Komünist Partisi kararlarına uymayanlar "suç işlemiş" sayılmakta; suç işleyenler ise cezalandırılmakta veya işten atılmakta yada dini kurallar çerçevesinde hareket etmekte ısrar edilirse bunların dosyaları, ÇHC Güvenliği Koruma Yasaları'na göre, Güvenlik Kuvvetleri'ne gönderilmekte yani tutuklanmaktadır (27).

Nitekim tüm bu hususlar, tarafımızdan (28) ele geçirilen ve "ÇOK GİZLİ" damgasını taşıyan ÇKP Merkez Komitesi'nin 19.3.1996 tarihli 7 no.lu kararında da özet olarak yer almıştır. Bakın bu gizli belgenin bir maddesinde neler yazılı:

"Dini faaliyetler, mutlaka devletçe kontrol edilmelidir... Bütün özel dini eğitim kurumları kapatılmalıdır... ÇKP üyelerinin dini

faaliyetlerle işğal etmeleri kesinlikle yasaklanmalıdır... Halk kesinlikle dini propagandalara karşı korunmalıdır... ÇKP faaliyetlerine katılmayanlar derhal Partiden ihraç edilmelidir..."(29).

Görüleceği üzere Çin yönetimi DİN'e karşı savaş açmıştır... Hatta o kadar ileri gitmiştir ki, bütün özel dini eğitim kurumlarının kapatılmasına, dini propagandanın yasaklanmasına ve bunun karşılığında ise ateizm (dinsizlik) eğitiminin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir (30).

Çin yönetimi; Parti kararları ve direktifleriyle "din'i kontrol altına almak" suretiyle, her milletin en doğal hakkı olan "dini inanç ve ibadet özgürlüğü"nü, "dini propaganda"yı yasaklarken; "dinsizlik propagandası"nı devlet imkanlarıyla yapmak suretiyle hem kendi anayasalarında hem de uluslararası sözleşmelerde yazılı olduğu üzere "dine inanma ve inanmama hakkını" ihlal etmektedir... Ayrıca eğitim kurumları vasıtasıyla ve çeşitli tehdit ve baskılarla insanlar dinsiz olmaya teşvik edilmekte, zorlanmaktadır...

Doğu Türkistan'da "ibadet hürriyeti" istedikleri gerekçesiyle binlerce Müslüman'ın katledildiği Nisan 1990 Barın Ayaklanması'nın ardından 22 Haziran 1990'da bölgenin resmi televizyonlarında yayınlanan resmi bildiri de "dinsizlik teşvik edilerek" şunlar söylenmiştir:

"Gerçek bir Komünist asla dine inanmaz... Tüm komünistlerin; Partiye, Sosyalizme ve Marksizm'e karşı gelmek için, bölücülerin "dini kullanma" faaliyetlerine karşı her zaman uyanık olmaları gerekir... Kişi, inanır veya dinsizdir... Ancak bu, "bir Parti üyesinin dinin inançlarını yerine getireceğine müsaade edilecek" demek değildir... Dindar olan veya dini faaliyetlere katılan bir komünist; Marksizm-Leninizm ve Mao Ze dung düşüncesinden sapmış demektir... Böyle yapmalarına izin vermeyeceğiz..." (31)

Bu resmi bildiri de de görüleceği üzere "dinsizlik" Çin yönetimince açıkça teşvik ve propaganda edilmektedir... Böyle olunca devlet dairelerinde, kamu kuruluşlarında çalışan Müslümanların -işten atılma kaygılarından dolayı- dinlerinden vazgeçmeleri sağlanmakta; en azından Müslümanların = dindarların dini faaliyetlere katılmaları, dini inançlarını yerine getirmeleri, dini bilgi almaları, çocuklarına dini bilgi vermeleri engellenmiş olmaktadır...

Çin'de "dinin kontrol altına alınması" demek, "dini Komünist Partinin denetimine almak" demektir... Böyle olunca "dinsizliği savunan" Komünist Partisi'nin "din faktörünü koruma altına alması" mümkün olmamaktadır. Bu durum, Çin'de din ve ibadet hürriyetinin hangi

aşamada olduğunu açıkça göstermektedir. Komünist Parti kontrolündeki "din" in özgür olmasını düşünmek mümkün değildir. "Din" üzerinde yalnız Partinin kontrolü yoktur. Ayrıca ÇKP tarafından kurulan ve sayıları 8 olan dini teşkilatlar da dindarları kontrol etme görevinde mühim rol oynamaktadır. ÇKP Merkez Komitesi 19 no.lu gizli belgesinde sahte din adamlarınca oluşturulan bu teşkilatların ana görevleri şu şekilde gösterilmiştir:

"-(Bu kuruluşlar) parti ve hükümetin din hürriyeti politikasını uygulamada, dindarların vatandaşlık ve sosyalistlik duygularını yüceltmede, dindarların kanuni haklarını ve menfaatlerini kollamada, dindar toplulukların normal dini ibadetlerini yerine getirmelerini organize etmede parti ve hükümete yardımcı olurlar. Bütün dini teşkilatlar parti ve hükümetin liderliğine boyun eğmek zorundalar..." (32)

Bu bildiriye "normal dini ibadet" tabirine dikkat edilmelidir. 1982 yılının Aralık ayında kabul edilen yeni Çin Anayasası'nın din işleriyle ilgili 36. Maddesinde de "devlet, normal dini faaliyetleri korur" denilmektedir. Prensipite ancak dini vatandaş cemiyetleri tarafından gerçekleştirilen dini faaliyetler yasal olarak kabul edilmekte, fakat bağımsız dini faaliyetler devletin himayesinde olmayıp, bu nevi faaliyetler hala kanuni baskıya maruz kalabilmektedirler (33). Zaten bütün "dini teşkilatların ve din

görevlilerinin parti ve hükümet liderliğine boyun eğmek zorundadır" ifadesi, "din ve inanç özgürlüğünün olmadığına" işaret etmektedir. Çünkü boyun eğmeye mecbur edilen Partinin kendisi dinsizdir ve dini afyon ve hatta düşman olarak nitelendirmektedir.

Şu bir gerçektir ki, Çin'de komünist sistem, "din faktörü"nü yavaş yavaş yok etmeyi hedeflemektedir... "İnançların aşındırılması", "vaaz", "ezan", "minare", "kilise" gibi dini simgelerin ortadan kaldırılması; "namaz", "ayın", "dini nikah", "sünnet", "Peygamber'in doğum ve ölüm günleri kutlamaları", "Dini bayramlar" ve "cenaze" gibi kitleyi etkileyen dini törenlere kısıtlama getirilmesi veya bu gibi dini günleri basit eğlencelerle normal bayramlara dönüştürülmesi gibi yöntem ve taktiklerle aşamalı bir şekilde "inançların aşındırılması" yoluyla "din faktörü", fark ettirmeden kuşatılmaktadır...

Çinli yöneticiler için "DİN"; mücadele edilmesi gereken bir toplumsal ideoloji olarak kalmaya devam etmektedir" (34).

İnanç özgürlüğü kabul edilmiştir ama, din, halkın afyonu olarak nitelenmeye devam edilmektedir.

Dini inançlara kağıt üzerinde özgürlük verilmiştir ama halkın dini inançlarını uygulamalarına kısıtlama şiddetli biçimde devam etmektedir...

"İbadet" hoş görülmekte (!), ama uygulamada asla desteklenmemektedir...

“*Namaz*” yasaklanmamış, ama namaz kılmak isteyen memurlar, işçiler, öğrenciler cezalandırılmakta, okuldan ve işlerinden uzaklaştırılmaktadır. (35)

“*Ezan*” serbest bırakılmış, ama yüksek sesle, megafonla halka duyurulmasına kısıtlama getirilmiştir. (36)

Din ile, inançlar ile, dini değerler ile alay edilmekte, buna izin verilmekte böylece din ve din adamları aşağılanmaktadır. Batılı araştırmacı Lena Sun'un tespit ettiği gibi, ibadet anında secdeye varan Müslümanların önünde durarak namaz kılanlarla dalga geçilmekte, Müslümanların cenazelerine saygı gösterilmemektedir (37)

1959'dan 1967'ye kadar Çin'de hocalık yapmış olan Fuad el Sahib adlı bir Iraklı “*An Iraqui in Ret China*” adlı eserinde, “1969'da Kızıl Muhafızlar sebebiyle artık müezzinin, müminleri duaya çağırmadığını, zira bunun dini tanımayan ülke kanunlarına göre suç olduğunu” yazmıştır (38). Bugün de müezzinin megafonla veya minareden müminleri duaya çağırması (turistlere açık merkezler hariç) yasaktır.

Dini geleneklerden sayılan “*cenaze*”, “*ölü gömme*” ve saire adetler ile “*mezarlık*”, “*türbe*”, “*kilise*”, “*camii*” gibi saygı duyulan dini mekanlar geniş ölçüde tahrip edilmiştir (39) Mesela Müslümanlar ve Hıristiyanlar için bir kural olan “*ölülerin gömülmesi*” engellenmek istenmekte, bunun yerine, ölülerin yakılarak küllerinin küçük şişelere doldurularak saklanması teşvik edilmektedir (40). Mezarlıklardan çoğu zaman yer alamayan halk, ölülerini

şehrin uzağındaki dağların eteklerine gömmek mecburiyetinde kalmaktadır. Mesela ÇHC sabık Türkiye Büyükelçiliği Ekonomi ve Ticaret Müsteşarı Niyazi Mahmut, *annesinin cesedini Fukang ilçesine bağlı Ogung Kömür Madeni yanındaki dağın yamacına defnetmek zorunda kalmıştır. Burası ailenin oturduğu Ürümçi şehrine 150 kilometre uzaklıktadır* (41). Aslında ölülerin yakılması olayından yalnız Müslümanlar veya Hıristiyanlar değil, Çinlilerin kendileri de rahatsızdır. Çinliler aslında ölülerini “*Gevensey*” dedikleri büyük ağaç sandıklarına koyar, yanlarına güzel elbiseler ve kumaşlar da koyarak çok derin kazdıkları çukurlara gömerler. Ancak 50 yıldır bu geleneğin de uygulanmasına yasak getirilmiştir (42). Müslümanlara ait mezarlıkların bir çoğu harap bir vaziyettedir. Dini şahsiyetlere ait türbelerin bir çoğu yıkılmış ve talan edilmiştir. Pekin'de mevcut olan iki Müslüman mezarlığından biri Kızıl Muhafızlar tarafından geniş ölçüde tahrip edilmiştir. Mezarlıklar “*tarla*” haline getirilmiştir. (43) “*Mescit, Cami ve Tekke gibi ibadet yerleri ambar, sinema salonu vb. amaç dışı işlerde saygısızca kullanılmıştır. Doğu Türkistan'da mevcut 26 binden fazla Mescit ve camiler, işgalciler tarafından “yatakhane”, “ambar”, “atölye” hatta “domuz ahırı” olarak da kullanılmıştır. Ürümçi'deki Tungan Mescidi'nin “domuz ahırı”, Erdavçav bölgesindeki Uygur mescidi “Milli Şifa hane” adı ile “hastane” yapılmıştır.*” (44).

Tüm bunlar belgelerle sabittir (45).

"En iyi olasılıkla din, bir milliyetin kültürel, toplumsal renklerinden, görüntülerinden biri olarak değerlendirilmekte, ama sonuçları çerçevesini sınırlanmaktan istenmektedir. 21 Mart 1980 tarihli Zhongguo Çingnianbao (Gençlik Gazetesi), bir gençlik örgütü üyesine, hatta bir parti üyesine herhangi bir *dine inanmanın yasak olduğunu* hatırlatmaktadır. Aynı gazete, herhangi bir dinsel gösteriyle karşılandığında, bunun nedenlerini, köklerini on yıllık Kültür Devrimi'nin kıskırttığı sayısız güçlüklerde bulabileceğimizi ileri sürmektedir: *"Gençler çektikleri acıları din aracılığıyla unutmaya çalışmaktadırlar."* (46). İşte bu *"itiraf"* Çin'de "dini sorunun" geldiği boyutu en iyi şekilde izah etmektedir. Aslında Çin'in korkusu da gelinden bu noktadır. Artık Çin'de sorunlar o derece ileri boyuta ulaşmıştır ki; komünistlerin dediği gibi *"din", afyon olmaktan çıkmış, "din", bir kurtuluş simidi olmaya başlamıştır.* İnsanların *"dine sarılarak"* sorunlardan kurtulma yolunu aramaları ise, Çin yönetimi tarafından *"niyetin bozulması"* olarak değerlendirilmekte, hatta *"rejimin değiştirilmesini istemek"* olarak yorumlanmaktadır. Yani Çin yönetimine göre *"dine bağlılık" kumar gibi alışkanlıktır...*

Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 19 no.lu *"Sosyalist dönemde dini problemlerle ilgili ana tutumumuz"* başlıklı gizli bildirisinde, *dinin insanlık tarihinde en sonunda yok olacağı, ve bir gün bu ülke vatandaşlarının manevi yardım*

almaya ihtiyaç duymadan her şeye sahip olacağı ifade edilmiştir (47).

Çin yönetiminin *"din sorunu"* karşısında çelişkili bir tavır sergilediği ayrı bir gerçektir. Müslümanların yada Hristiyanlar'ın dine bağlılıkları *"alışkanlık"* olarak değerlendirirken, Çinlilerin dine bağlılıkları da *"kumar"* gibi zararlı alışkanlıklardan sayılmaktadır. *"Kumar"* ise idam sebebidir. *Dolayısıyla dini alışkanlık haline getirenlerin idam ile cezalandırılmaları da kanun sebebidir.* İşte Çin yönetiminin anlayışı budur. Zaten Komünist Çin yönetiminden farklı bir anlayış beklemek de doğru değildir. Çünkü *"Din"* ve *"Komünizm"* tam manasile birbirine zıt şeyler olduğundan, gerek nazari ve gerekse ameli bakımdan bir araya gelmeleri ve uzlaşmaları imkansızdır. Zira, bir taraftan *"Allah'ı tanıma"* diğer taraftan *"Allah'ı inkar etme"* esası hiç bir zaman bağdaşmaz. *"Din", komünizme karşı bir "aşı"dır.* İnsanların *"din ile aşılması"* ise, komünizme vurulan en büyük darbedir. *"Din", "İbadet Hürriyeti", "İnanç Özgürlüğü"*nün kısıtlanmasının, yasaklanmasının veya cezalandırılmasının temelindeki gerçek de işte bu farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Müslümanlık ve Budizm'e karşı oldukça dikkatli davranan Çin yönetimi, *Hristiyanlığı ise çok katı bir biçimde dışlamaktadır.* Müslümanlık ve Budizm'i geleneklerden arta kalmış izler olarak gören Çin yönetimi, *Hristiyanlığı toplum yapısına yabancı ve zararlı bir öğe olarak nitelendirmektedir.* *"Din*

olgusu"nun, merkezi Çin'in yapısına zararlı olduğunu söyleyen Çin yöneticileri, diğer taraftan Çin halkının geleneksel milli yaşamlarını ve bayramlarını ise "din olgusu" olarak yansıtmakta ve bunu (ve ayrıca açık olan camileri) "*inanç özgürlüğünün örnekleri*" olarak geniş biçimde propagandaya dayalı olarak sunmaktadırlar.

1970-1979 ile 1983-1988 dönemlerinde zaman zaman bölgedeki dindarlara iyi muamele edilmesi, büyük merkezlerdeki camii ve türbelerin restorasyonu ve ibadete açılması, küçük gruplar halinde insanların Hacca gitmelerine izin verilmesi günün politik şartlarına göre bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Tüm bu ve benzeri yapılanlar, Pekin İslam Enstitüsü'nün kurulması bilhassa İslam Dünyası'na yönelik propaganda amacını taşımış ve taşımaya devam etmektedir.

Her şeye rağmen "*din*"in (bilhassa İslam'ın) ortadan kalkacak biçimde yok edilmesinin mümkün olmayacağına kanaat getiren Çin yönetimi, dünyaya şirin gözükme için "*inanç özgürlüğü görüntüsü*"nü çeşitli iletişim araçlarını kullanarak yoğun propaganda yapmaktadırlar. Pekin İslam Enstitüsü'nden başka "*Hacca olayı*" da propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Her yıl seçilmiş ve eğitilmiş kişilerin kontrolünde az sayıda Suudi Arabistan'a gönderilen hacı adayları vasıtasıyla, Çin'de İslam dininin yaşadığı vurgulanmakta ve İslam Dünyasına şirin görünmeye çalışılmaktadır. Halbuki Pekin İslam

Enstitüsü, açılan binlerce camii ve din okullarında gerçek din öğretilmemekte, aksine hem din kontrol altında tutulmakta, hem de halkın dini inançlara bağlılıklarına son verilmeye çalışılmaktadır. Çünkü din okullarına yollanacak öğrenciler, İslam Enstitüsü'nde görev yapacaklar, camilerdeki hocalar ve vaizler "komünist parti" tarafından seçilmektedir. Ve bunların esas gayesi "*dini öğrenmek değil*", "*partinin din politikasını öğrenmek*"tir... 19. No.lu gizli parti dokümanında şunlar yazılıdır:

"-Din okullarının gayesi, gençler arasından ana vatanını (Çin kastediliyor) seven, parti yönetimini ve sosyalist sistemi destekleyen ve oldukça dini bilgilerle mücehhez olan profesyonel dini hizmetlileri yetiştirmektir. Bütün genç din hizmetlileri kültür seviyelerini ve dini bilgilerini artırmak ve partinin din politikasına sadık kalmak zorundadırlar..." (48)

İşte bu komünist eğitim süzgecinden geçen "*sahte din adamları*" vasıtasıyla Çin'in dış dünyadaki propagandası yapılmaktadır.

1958 tarihinde *Sinkiang Jibao* adlı resmi günlük gazetede şunlar yazılıdır:

"Biz Bayram günlerinde tasarruf rejimine riayet edilmesi gerekliliğini propaganda ederken, onlar (dindarlar) herkesi Tanrı yoluyla bir koyun kesmeğe (kurban) çağırıyorlar.

Biz, materyalizm idesini propagandaya çalışırken, onlar (dindarlar) "idealizmi" yayıyorlar.

Her Parti üyesi dünya materyalist görüşünü kabule ve gerçek bir komünist olmaya mecburdur." (49)

Yerli Müslüman Komünistlerin kendi dini inançlarından vazgeçmediklerinden ve partinin siyasi programını kabul ettikleri halde partinin felsefi ve ateist görüşlerini reddettiklerinden şikayet eden bir başka resmi ifade ise; *"yerli Müslüman Komünistlerini -mazileri ve dini inançlarıyla ilgilerini tamamen keserek, diyalektik ve tarihi materyalizme dayanan Marksizm-Leninizm pozisyonuna geçmeğe"* davet etmektedir. (50)

ÇÖZÜM

Din probleminin çözüme kavuşturulması elbette Çin hükümetinin müsahamasına ve uluslararası anlaşmalara uymasına bağlıdır. Çin Hükümeti her şeyden önce; İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi ve Medeni Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme'nin ilgili maddelerinden başka 1981 yılında kabul edilen *"Dine ve İnanca Dayalı Müsamahasızlığın ve Ayrımcılığın Bütün Şekilleriyle Ortadan Kaldırılması"* hakkındaki bildiride ifade edilen hususların Çin Hükümetince kabul edilmesi ve uygulamaya konulması gerekir. Buna göre;

1.) Herkes düşünce, vicdan ve din hürriyeti hakkına sahip

kılınmalıdır. Bu hak ise; bir dine veya kişinin kendi seçimi olan herhangi bir inanca sahip olma hakkını ve gerek bireysel olarak, gerekse başkaları ile birlikte ve alenen veya hususi olarak dinini veya inancını; tapınma, ibadet, uygulama ve öğrenme biçimlerinde gösterme hürriyetini kapsamaktadır (x).

2.) Hiç kimse, bir dine veya kendi seçimi olan bir inanca sahip olma hürriyetini zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulmamalıdır (x).

3.) Hiç kimse, bir dine veya diğer inançlar sebebiyle herhangi bir devlet, kurum, insan grubu ve kişiler tarafından ayrıma tabi tutulmamalıdır. Komünist Partisi tarafından dindarların aşağılanması faaliyetine son verilmelidir. İnsanların dini inançları sebebiyle şahsiyetlerini zedeleyecek söz ve davranışlardan kaçınılmalı, işlerinden atılmamalı ve başka haklarına sınırlama getirilmemelidir (x). İnsan arasında din ve inanç sebebiyle ayrımcılık yapma, insan onuruna karşı bir hakaret ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasının prensiplerini inkar etme demektir.

4.) Ebeveynler veya çocuğun kanuni temsilcileri "aile içi hayatı din ve inançlarına

uygun" bir şekilde eğitimden yararlanma hakkına sahip kılınmalıdır. Ebeveynlerin veya kanuni temsilcilerinin isteklerine aykırı bir şekilde din veya inanç konusunda eğitim almaya mecbur kılınmamalıdır. (x)

Çocukların mecburi ateist eğitim programına dahil edilmesi işlemine son verilmelidir.

5.) "Tapınma", bu amaçla toplanma ve yerler açma hürriyetine kısıtlama getirilmemelidir (x).

6.) "Ayin" ile ilgili madde ve malzemenin tedarik edilmesine kolaylık gösterilmeli, bu hususta açıklayıcı broşürler neşredilmeli ve halka dağıtılmalıdır (x).

7.) "Din", "İnanç", "İbadet" konularında alimlerin, uzmanların yazılar yazmasına, bu yazıları dağıtmasına, okumasına, öğretilmesine izin verilmelidir (x)

8.) Din ile ilgili temel eğitim bilgilerinin öğretilmesi amacıyla "dini liderler", "din hocaları", "din alimleri" yetiştirilmeli ve bunların komünist partisine üye olmaları mecbur kılınmamalıdır.

9.) Dini teşkilatların, din alimlerinin, din veya inanç meseleleriyle ilgili konularda milli ve

uluslararası düzeyde bireylerle, teşkilatlarla (resmi dini teşkilatlar) fikir alışverişinde bulunmaları sağlanmalı, uluslararası dini kongrelere, dini şuralara katılmaları temin edilmelidir.

10.) Domuz ahır, sinema veya kulüp haline getirilmiş olan ve tarihi özelliğe sahip bulunan yerler tekrar camii haline getirilmeli, tarihi camilerin restorasyonu yapılmalıdır.

11.) Dini şahsiyetlere ait türbelerin restorasyonu ve çevre düzenlemesi yapılmalı, halkın ziyaretine açık tutulmalıdır.

12.) Hacc ibadeti için kısıtlayıcı hükümler kaldırılmalı, vize, bilet, konaklama hususunda gerekli kolaylık gösterilmeli, bunun için ilgili ülkelerle anlaşmaya varılmalıdır.

13.) İsteyen herkesin dini ibadetlerini yerine getirme hakkına getirilen kısıtlama kaldırılmalı; öğrencilerin, işçilerin namaz/ayın'e katılmalarına kolaylık gösterilmelidir.

14.) Namaz kıldığı için, dua ettiği için, namaz kılmayı öğrettiği için ceza alanların tutukluluk hallerine son verilmeli veya işten atılmışlarsa işlerine iadeleri sağlanmalıdır.

15.) Halkın dini gün ve bayramlarda ibadetlerini

yerine getirmeleri için gerekli kolaylıklar sağlanmalı, mevzuata uygun olarak önemli dini günlerde dindarların tatil yapmalarına izin verilmelidir.

16.) Ateist ve dinsizlik propagandasına engel olunmalı veya dini propagandaya da aynı imkanlar dahilinde izin verilmelidir.

17.) Televizyon, Radyo ve diğer yayın organlarında halkın dini inançlarını rencide edici yayınlardan kaçınmalı, ateist yayınlara son verilmeli veya haftada bir gün temel dini bilgiler veren yayınlar yapılmalıdır (x)

18.) Halkın inançları gereği Allah'ın kutsal kitabını okumalarına, okutmalarına, öğrenmelerine, öğretilmelerine, neşretme ve dağıtmalarına izin verilmelidir.

19.) İhtiyaç duyulan yerlerde mahalle ve köylerde ibadet yerleri yapılmalıdır. Devletin gücü yoksa, halkın kendi parasıyla camii inşa etmelerine izin verilmeli, arsa temininde gerekli kolaylıklar gösterilmelidir.

20.) 1997 yılı Şubat ayından itibaren Doğu Türkistan'da "Cuma hutbeleri"ne, "ibadet"e getirilen kısıtlama kararı iptal edilmelidir.

DİPNOTLAR

1. 1949 öncesi Doğu Türkistan'da 1863, 1933 ve 1944 yıllarında üç defa Türklerden müteşekkil bağımsız devletler, cumhuriyetler kurulmuştur.

2. "Yeni Cephe", "Yeni Toprak" anlamlarına gelen Şincang ismi 18 Kasım 1884'de Mançu-Çin istilası döneminde Çin İmparatorunun direktifi ile konulmuş uydurma bir addir ve bölgenin Çinileştirilmesi amaçlanmaktadır.

3. Çin istatistikleri

4. Bugünkü yerel yöneticilerinden alınan özel bilgiler

5.

6. 1955'de "özerk bölge" statüsü tanındı. Ancak özerklik yasasındaki haklar uygulanmamaktadır.

Amnesty International

7. Amnesty International

8. Xinjiang Daily News Gazetesi, 18.5.1996

9. ÇKP Politbüro üyesi Liyu-T'in-in 26 Mayıs 1956'da yaptığı resmi açıklama. Xinjiang Jibao Gazetesi, 25.8.1958; Urumçi Televizyonu Haberleri 22.06; (Dergi No.3 sh.32, A.Kaşın)

10. R. Cagnat, "İmparatorluklar Beşiği", sh.210-218

11. Amnesty International

12. Impact International, Haziran 1996

13. ÇHC Özerklik Yasası, 11. Madde

14. Haziran 1996 Hoten 4. Halk Kurultayı Kararları

15. Haziran 1996 Hoten 4. Halk Kurultayı Kararları

16. ÇHC Anayasası 36. Madde

17. Hoten 4. Halk Kurultayı Madde:14

18. Hoten 4. Halk Kurultayı Madde:16

19. Hoten 4. Halk Kurultayı Madde:17

20. Hoten 4. Halk Kurultayı Madde:20

21. Hoten 4. Halk Kurultayı, 21,22,23.ncü maddeler

22. 7 no.lu ÇKP Merkez Komitesi Kararı Madde:3

23. Hoten 4. Halk Kurultayı Madde:17

24. Urumçi Televizyonu Haberleri, 22.6.1990

25. R.Cagnat, "İmparatorluklar Beşiği" s.209

26. R.Cagnat, A.g.e., s.209

27. ÇHC Güvenliği Koruma Yasası Md.leri

28. Doğu Türkistan Milli Merkezi tarafından temin edilen bu gizli belgenin fotokopisi, Doğu Türkistan Vakfı'nda mevcuttur.

31. Urümçi Televizyonu 22.6.1990 haberlerinde yayınlanan resmi bildiri.
32. ÇKP Merkez Komitesi 19 no.lu gizli belgesi
33. Erkin Alptekin, "Doğu Türkistan'daki Müslüman Türkler'e Yapılan Zulümler", *Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi*, 1986, no.9 s.18.
34. Amnesty International
35. N.Mahmut, *Çin İşgalindeki Ülke:Doğu Türkistan*, 1994 ankar, s.58
36. Hoten Halk Kurultayı Kararı
37. Lena Sun,
38. Fuad al-Sahib, *An Iraqi in Red China*
39. N. Mahmut, a.g.e., s.55.
40. N. Mahmut, a.g.e. s.
41. N. Mahmut, a.g.e., s.
42. N. Mahmut, a.g.e., s.
43. aa.
44. aa.
45. Mart 1982, ÇKP Merkez Komitesi 19 no.lu kararı,, Haziran 1996 Hoten Halk Kurultayı kararları, 7 no.lu ÇKP kararı, Amnesty International raporları
46. Zhongguo Çingnianbao (Gençlik Gazetesi), 21 Mart 1980.
47. ÇKP Merkez Komitesi 19 no.lu kararı.
48. Mart 1982 ÇKP 19 no.lu belge s.18, no.9
49. Sinkiang Jibao Gazetesi, 1958
50. aa
- X. Çeşitli İnsan Hakları, Azınlık Hakları Belgelerinde belirtilen haklar.

“ Doğu Türkistan Halkının yegane gayesinin hürriyet ve istiklal olduğunu ve Kızıl Rus ile onun peyki Kızıl Çin'in kendi aralarındaki siyasi tartışmanın yeni bir manzarası olan Sözde “ Muhtariyet “ ilanının bu memleketin hakiki sahipleri olan Türk Halkını katiyen ilgilendirmediğini, Sekiz milyon Türk ahalinin namına hür dünya milletlerine saygılarımızla ilan ve arz ederiz. “ 1.11.1955

İsa Yusuf Alptekin M.Emin BUĞRA

**KIZIL ÇİN ESARETİNDEKİ
TÜRK ANA YURDU DOĞU
TÜRKİSTAN'I
UNUTMAYALIM !!!!**

[EMBARGOED FOR: 21 April 1999]

Public

amnesty international

PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region

21 April 1999

AI Index: ASA 17/18/99

Distr: SC/CO/CH/GR

INTERNATIONAL SECRETARIAT, 1 EASTON STREET, LONDON WC1X 8DJ, UNITED KINGDOM

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ BAŞOFİSİNİN ÖN KAPAGI

Erzurum Güneş Vakfı Genel Başkanı Doç. Dr. Alparslan Ceylan Doğu Türkistan Vakfı Başkanı Emekli General M. Rıza Bekin'e şükran plaketi verirken.

Doğu Türkistan Günleri Kültür ve Sanat Etkinlikleri çerçevesinde Doğu Türkistan Sergisi açıldı. Çifte Minareli Medrese Erzurum.

DOĞU TÜRKİSTAN'A HÜRRIYET